

ემილ ავდალიანი

ოსუ

თემურ-ლენგი, საქართველო და აბრეშუმის სავაჭრო გზები

თემურ-ლენგის იმპერია, ძირითადად, ცენტრალურ აზიასა და მახლობელ აღმოსავლეთში ვრცელდებოდა. ისევე როგორც ილხანების შემთხვევაში, მისი მოწინააღმდეგეები ოქროს ურდო და ეგვიპტე იყო. ამას ასევე ემატებოდა ოსმალთა მზარდი სახელმწიფო დასავლეთით და ჩინეთი შორეული აღმოსავლეთით. მართალია, ინდოსტანის ნახევარკუნძულზე არსებული პოლიტიკური გაერთიანებები ნაკლებ საფრთხეს წარმოადგენდა, მაგრამ ეს გეოგრაფიული არეალიც მოითხოვდა სამარყანდელი დამპყრობლის ყურადღებას. გარემომორტყმული ერთდროულად რამდენიმე ძლიერი ძალით, თემურ-ლენგს თავისი ხანგრძლივი მმართველობისას პერმანენტულ სამხედრო კამპანიებში ყოფნა უწყევდა.

თემურ-ლენგისთვის მოწინააღმდეგეებს შორის ცენტრალურ ადგილს ოქროს ურდო იკავებდა. ამ ორ ძალას შორის გამალებული ორთაბრძოლა კონტინენტზე პოლიტიკური და სამხედრო უპირატესობის მოსაპოვებლად მიმდინარეობდა. ამასთან ერთად, მათ ინტერესში შედიოდა მახლობელ აღმოსავლეთში თუ ევრაზიის სტეპებში ტრანსკონტინენტურ სავაჭრო გზებზე გაბატონება. სამხედრო შეტაკებები ორ ძალას შორის ხშირი იყო, ხოლო ორჯერ კი სრულმასშტაბიან ომში გადაიზარდა, როდესაც თემურ-ლენგმა ოქროს ურდოს მბრძანებლის, თოხთამიშ ხანის დასამარცხებლად სამხედრო კამპანიები უშუალოდ ევრაზიის სტეპებში წარმართა.

ოქროს ურდოსა და თემურ-ლენგს შორის ორთაბრძოლის ერთ-ერთ მიმართულებას კავკასიის აღმოსავლეთი ნაწილი წარმოადგენდა, რაც ორივე ძალისთვის საქართველოს დამორჩილებას/შემორიგებას კრიტიკულად მნიშვნელოვანს ხდიდა. საქართველოსთვის ეს მძიმე შედეგის მომტანი იყო. მტრის ჯარები ხშირად ქვეყნის ტერიტორიაზე გადიოდნენ, რითაც ზარალდებოდა,

როგორც საქალაქო ცხოვრება, ასევე სოფლის მეურნეობა¹. ამის ლოგიკურ გაგრძელებას მოსახლეობის კლება წარმოადგენდა².

ხედავდა რა მახლობელ აღმოსავლეთში თემურ-ლენგის გაძლიერებას, თოხთამიში შიშობდა ოქროს ურდოსთან, როგორც ცენტრალური აზიის, ასევე კავკასიის მხრიდან სამარყანდელი დამპყრობლის დამეზობლება მისთვის დიდი ხიფათის მომტანი იქნებოდა. თემურ-ლენგის მსგავსად, თოხთამიშიც ცდილობდა სავაჭრო გზებზე გაბატონებას. თოხთამიშის მმართველობის დასაწყისი ოქროს ურდოს ტერიტორიაზე სავაჭრო-ეკონომიკური აქტივობის შემცირებით იყო დამახასიათებელი³. მიზეზი შიდა დაპირისპირება იყო, რომელშიც ერთ-ერთი მონაწილე თვითონ თოხთამიში იყო. ოქროს ურდოს სატრანზიტო როლის აღდგენა მოწინააღმდეგე ქვეყნის ტერიტორიაზე მდებარე სავაჭრო გზების განადგურებით იყო შესაძლებელი⁴. თუ ეს მის შესაძლებლობებს ცდებოდა, თოხთამიში ცდილობდა ალტერნატიული გზების დასუსტებას. ამ ორი ფაქტორით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული 1385 წლის კამპანია, როდესაც თოხთამიში დარუბანდ-დარიალის გზით 90 000-იანი ლაშქრით შირვანს და ირანის ჩრდილოეთს დაესხა თავს⁵. მან ააოხრა თავრიზი, ნახიჩევანი, მარაღა და სულთანია⁶. როგორც ჩანს, 1385-1390 წლებში დარუბან-

¹ თემურ-ლენგის მიერ მოწყობილი ლაშქრობების შედეგად შექმნილ მძიმე ვითარებაზე ალექსანდრე I დიდმა (1412-1442 წწ.) სპეციალური გადასახადი შემოიღო მიღებული ზიანის აღსადგენად („მაღლის ამოკვეთის სიგელი ალექსანდრე მეფისა, 1440 წელი.“ ქართული სამართლის ძეგლები. ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ. ტ. II. თბ. 1965, გვ. 126).

² ა. ბოშიშვილი. ქვემო ქართლის ეთნიკური და დემოგრაფიული სურათი. ისტორია და თანამედროვე მდგომარეობა. თბ. 2020, გვ. 38-42.

³ И. М. Миргалеев. Политическая история Золотой Орды периода Токтамыш-хана. Казань. 2003, гв. 67-71.

⁴ ოქროს ურდოს უპირატესობა ტრანზიტულ სავაჭრო შესაძლებლობებში მდგომარეობდა. ოქროს ურდოში არ იწარმოებოდა რაიმე სახის მნიშვნელოვანი პროდუქცია. მონებით და პირუტყვით ვაჭრობა იყო ის, რითაც ოქროს ურდო გამოირჩეოდა. არაა გამორიცხული, რომ აბრეშუმის წარმოებაც ყოფილიყო ფართოდ აღმოცენებული (М. Г. Сафаргалиев. Распад Золотой Орды. Саранск. 1960, гв. 90-91).

⁵ ირანის ჩრდილოეთისთვის ბრძოლა თემურ-ლენგსა და თორხთამიშს შორის სავაჭრო გზებზე გაბატონების სურვილით უნდა აიხსნას (М. Г. Сафаргалиев. Распад Золотой Орды, гв. 145-146).

⁶ დ. გვრიტიშვილი. ნარკვევი საქართველოს ისტორიიდან (XIII-XIV სს.). თბ. 1962, გვ. 338-339. სულთანია 1285 წელს არღუნ ყაენმა აავო. მას შემდეგ ქალაქი ცენტრალურ სავაჭრო ადგილად გადაიქცა. ოლჯათუს ხანაში, 1313 წელს, ილხანთა იმპერიის ცენტრიც კი გახდა. მთელი XIV საუკუნის განმავლობაში სულთანია უმნიშვნელოვანეს კომერციულ ცენტრს წარმოადგენდა. თემურს მისი სიმდიდრე და სტრატეგიული ადგილმდებარეობა იზიდავდა. მაშინ როდესაც ქალაქზე კასტილიელი კლავიხო გადიოდა ქალაქის სიდიადე დაცემისკენ მიდიოდა.

დი და აღმოსავლეთ კავკასია ოქროს ურდოს ემორჩილებოდა, რაც ნუმიზმატიკური მასალებითაც მტკიცდება⁷.

საკუთრივ ფაქტი იმისა, რომ თოხთამიში თავრიზს დაესხა და სასტიკად გაძარცვა ეს ქალაქი ოქროს ურდოს სავაჭრო-ეკონომიკურ პოლიტიკაზე უნდა მეტყველებდეს. თავრიზი აღმოსავლეთ-დასავლეთის და ჩრდილოეთ-სამხრეთის სავაჭრო გზებზე ცენტრალურ ადგილს იკავებდა. თოხთამიშისთვის თავრიზის დაკავება დიდი ფინანსური მოგების მომტანი იქნებოდა⁸. თუმცა გეოგრაფიული დისტანცია და თემურ-ლენგის წინააღმდეგობა თოხთამიშს ამის სრულად განხორციელების საშუალებას არ აძლევდა. შედეგად, თოხთამიშს აღნიშნული სავაჭრო გზის დასუსტება უფრო რეალურ ნაბიჯად ეჩვენებოდა.

მიუხედავად თოხთამიშის წინააღმდეგ ევრაზიულ სტეპებში გამართული სარისკო, მაგრამ ბრწყინვალედ დასრულებული პირველი სამხედრო კამპანიისა (1391 წ.)⁹, თემურ-ლენგი ფუნდამენტური დილემის წინაშე იდგა. ის ცენ-

თემურ-ლენგის ლაშქრობებმა ნაწილობრივ დააჩინა ქალაქი. სულთანიასზე თემურის ლაშქრობის მიერ იმპერიის აგების სურვილის გამოცხადებას ნიშნავდა. სულთანიის აღებით მან ფაქტობრივად დასავლეთ აზიაში შემოაბიჯა, საიდანაც გზები ერაყისკენ, საქართველოსკენ და დარუბანდისკენ ესხმებოდა. სულთანია ერთგვარ კარიბჭეს წარმოადგენდა (J. Marozzi. Tamerlane. Sword of Islam, Conqueror of the World. Harper Press. 2005, გვ. 94-133). სულთანია, მართალია თავრიზზე მცირე ზომის იყო, ბევრად აქტიური იყო ეკონომიკურად. ქალაქში უამრავი ქარავანი შედიოდა ინლოეთიდან და ნაწარმის მრავალფეროვნებით აჭარბებდა იმას, რაც სირიის ბაზრებში მოიძებნებოდა. სულთანიაში შედიოდა აბრეშუმის ნაწარმი გვიანდლად, რაც აბრეშუმის წარმოების დიდ ცენტრს წარმოადგენდა. სულთანიიდან აბრეშუმი სირიაში და მცირე აზიაში იგზავნებოდა, საიდანაც კაფაძე აღწევდა. ქალაქში ასევე ჩადიოდა შემახაში წარმოებული აბრეშუმი, სადაც ირალიები და ირანელი ჩადიოდნენ (Clavijo Embassy to Tamerlane, 1403-1406, გვ. 84-86).

⁷ И. М. Миргалеев. Политическая история Золотой Орды периода Токтамыш-хана, гв. 100-102.

⁸ თოხთამიშის თავდასხმა თავრიზზე მისი წინამორბედების სავაჭრო-ეკონომიკური პოლიტიკის გაგრძელებას წარმოადგენდა. XIV საუკუნის შუა ხანებში ილხანთა სახელმწიფოს გაქრობის შემდეგ ოქროს ურდო ცდილობდა სამხრეთული სავაჭრო გზის ზელში ჩადებას. ამ მიზნით უზბეკ-ხანის შვილმა და მემკვიდრემ, ჯანი ბეგმა, 1356-1357 წლებში, დარუბანდ-შირვანზე ილაშქრა და თავრიზიც კი აიღო (M. Favereau. The Horde. How the Mongols Changed the World. Harvard. 2021, გვ. 244-245). როგორც ჩანს, აღნიშნულ დროს ოქროს ურდოს საქართველოზეც ჰქონდა გავლენა გავრცელებული. თბილისსა და თავრიზში, 1356 წელს, ჯანი ბეგის მონეტები მოიჭრა. ამას უნდა მიემატოს ხაშურის რაიონში აღმოჩენილ მონეტებს შორის 200 ჯუზიდიური ერთეულის არსებობა (გ. ღუნდუა, თ. ღუნდუა. ქართული ნუმიზმატიკა. II ნაწილი. თბ. 2011, გვ. 48-54). ყოველივე ეს კი ნათლად მიანიშნებს საქართველოსა და ოქროს ურდოს შორის აქტიურ სავაჭრო-ეკონომიკურ ურთიერთობებზე, რაც, სამწუხაროდ, წერილობით წყაროებში ვერ ვხვდებით.

⁹ Б. Д. Греков, А. Ю. Якубовский. Золотая Орда и ее падение. Москва. 1950, гв. 336-373; Г. Лэмб. Татерлан. Потрясатель вселенной. Пер. с англ. Д. Вознякевич. Москва. 2008, гв. 128-145.

ტრალური აზიის და აღმოსავლეთ ირანის ნაწილის გარდა სხვა ტერიტორიებს ვერ აკონტროლებდა, რომლებიც ადრე ჩინგიზ-ყაენს და მის მემკვიდრეებს ეკუთვნოდა. სავაჭრო-ეკონომიკური კუთხით ეს პოზიცია სამარყანდელ დამპყრობელს არ ანიჭებდა ისეთ უპირატესობას, როგორც მონღოლებს ჰქონდათ. მისი სახელმწიფო უფრო ტრანზიტულ იმპერიას წარმოადგენდა, ხოლო მონღოლები კი უშუალოდ აკავშირებდნენ ჩინეთს და შავ ზღვას, სამხრეთით კი ინდოეთს და ჩინეთს ინდოეთის ოკეანის გავლით.

ამიტომ, თემურ-ლენგს მანკობელი აღმოსავლეთის დიდი ნაწილის დამორჩილება სჭირდებოდა. მან 1390-იან წლებში ლაშქრობების ახალი სერია წამოიწყო, რაც დასავლეთ ირანის, ერაყის და მცირე აზიის აღმოსავლეთ ნაწილზე გაბატონებით დასრულდა. მამლუქებთან ომის წარმოება თემურ-ლენგს არ აწყობდა, რადგან სომხეთი და საქართველო ჯერ კიდევ არ დამორჩილებოდა, ხოლო თოხთამიში ბოლომდე დამარცხებული არ ჰყავდა. 1391 წელს განცდილი მძიმე დამარცხების მიუხედავად, ოქროს ურდოს მბრძანებელმა მოახერხა ძალების მობილიზება თემურ-ლენგთან ომის ახალი ფაზისთვის.

მიუხედავად წარმატებებისა, თემურ-ლენგს მაინც არამყარი პოზიცია ჰქონდა. როგორც წინა ლაშქრობების გამოცდილებამ აჩვენა, როგორც კი თემურ-ლენგი ასრულებდა სამხედრო კამპანიას, ტოვებდა დასავლეთ აზიას და სამარყანდში ბრუნდებოდა, სხვადასხვა ტერიტორიები ისევ დაუმორჩილებლობას უცხადებდნენ. ამიტომაც, არაა გასაკვირი, რომ თემურ-ლენგმა არა მართო არ შეუტია ეგვიპტეს, არამედ მამლუქებთან დიპლომატიური და მჭიდრო სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობების მომხრედ გამოდიოდა. ამით მან სურდა ზურგი გაემაგრებინა და არ გაემეორებინა ილხანების შეცდომა, როდესაც XIII საუკუნეში სირიაზე გაბატონების სურვილის გამო მათ ეგვიპტე-ოქროს ურდოს სამხედრო-ეკონომიკური კავშირის საპირისპიროდ დარჩნენ.

ხედავდა რა თავის მოწყვლად გეოპოლიტიკურ პოზიციას ერთდროულად რამდენიმე პოტენციურ მოწინააღმდეგეს შორის, თემურ-ლენგი ხშირად მძიმე მდგომარეობის გამოსასწორებლად დიპლომატიის გზას იყენებდა. შეიძლება ითქვას, რომ ის საკმაოდ პრაგმატულ საგარეო პოლიტიკასაც მიმართავდა. ისტორიკოსებს ხშირად მხედველობიდან რჩებათ თემურ-ლენგის დიპლომატიის ისეთი საინტერესო მონაკვეთები, როგორც იყო მისი ოსმალების სულთან ბაიახეთთან დაახლოების მცდელობები¹⁰, ეგვიპტესთან სტაბილური

¹⁰ З. Валиди Тоған. «Военная кампания Тимура 1395 года на Украине и Северном Кавказе». Золотоордынская цивилизация. 2. 2010, გვ. 222.

ურთიერთობების დამყარების სურვილი და, როდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს, მოკლე პერიოდის განმავლობაში საკუთრივ მის ყველაზე დიდ მტერთან, თოხთამიშთან ურთიერთობების გაუმჯობესების მინიშნებები.

სამარყანდელი დამპყრობელი უფრო შორსაც იყურებოდა. ხედავდა რა, რომ მისი პოზიცია მახლობელ აღმოსავლეთში ილხანების მდგომარეობას ჰგავდა და, რომ ნათელი იყო მამლუქებთან ომს სავალალო შედეგებამდე შეიძლება მიეყვანა ის, თემურ-ლენგმა გააფართოვა თავისი დიპლომატიური აქტივობა. ილხანების მსგავსად¹¹, მან საჭიროდ ჩათვალა, დასავლეთ ევროპელებთან სამხედრო-ეკონომიკური ალიანსი შეეკრა.

როგორც ითქვა, თემურ-ლენგის სტრატეგიულ დილემებს შორის ყველაზე პრობლემური ჩრდილოეთიდან მომდინარეობდა¹². ისევე, როგორც მანამდე ირანის ტერიტორიაზე არსებული სახელმწიფოები (იქნება ეს სასანიანები თუ ილხანები), თემურ-ლენგს უწევდა ევრაზიული სტეპებიდან პოტენციურად ერთდროულად ორი მიმართლებიდან წამოსული სამხედრო საფრთხის განეიტრალება. ერთი იყო დარუბანდის გზიდან, მეორე კი საკუთრივ ცენტრალური აზიის ჩრდილოეთიდან. ასე, ირანის და დანარჩენი მახლობელი აღმოსავლეთის ტერიტორიაზე სამხედრო კამპანიების გამართვა ოქროს ურდოს მმართველს საშუალებას აძლევდა, რომ თემურ-ლენგის ეს დაკავებულობა თავის სასარგებლოდ გამოეყენებინა. მაგალითად, როდესაც საქართველოზე ჩატარებული პირველი წარმატებული ლაშქრობის შემდეგ თემურ-ლენგი გამოსაზნამთრებლად ჯერ კიდევ რეგიონში იყო, თოხთამიშმა ცენტრალურ აზიაზე მიიტანა თავდასხმა. ამან დამპყრობლის ყურადღება მახლობელი აღმოსავლეთიდან რამდენიმე წლით ცენტრალური აზიიდან ოქროს ურდოსთან ბრძოლაზე გადაატანინა.

ოქროს ურდოს უპირატესობას მისი გეოგრაფიული მდებარეობა და დაპირობები წარმოადგენდა. ამ ქვეყნის დამარცხება რთული იყო, რადგან მხოლოდ ორი დერეფანი იყო საიდანაც ამის გაკეთება შეიძლებოდა. დარუბანდის გზის დაცვა მარტივი იყო. ცენტრალური აზიიდან შესევა ბევრად მარტივი იყო დიდი გეოგრაფიული სივრცის გამო. ლოჯისტიკურად ეს მეორე ვარიანტი საკმაოდ რთული იყო, რაც კარგად აისახა თემურ-ლენგის ოქროს ურდოს წინააღმდეგ მოწყობილი პირველი დიდი სამხედრო კამპანიის დროს.

¹¹ დ. გონილეიშვილი. საქართველო მახლობელი აღმოსავლეთის საერთაშორისო ურთიერთობათა შუქზე XIII-XIV საუკუნეებში. „მაცნე“. 1978, გვ. 105.

¹² R. Grousset. The Empire of the Steppes. A History of Central Asia. Rutgers University. 1970, გვ. 409-422.

გზა ცენტრალური აზიის გავლით კლიმატური პირობების გამო ურთულეს გამოწვევას წარმოადგენდა ისეთი გაწვრთნილი ჯარისთვისაც კი, როგორც თემურ-ლენგის იყო.

ამ წინააღმდეგობების გადალახვის შემდეგ დიდ გამოწვევას ოქროს ურდოს გაკონტროლება წარმოადგენდა. ამის გაკეთების ფაქტობრივ შეუძლებლობით აიხსნება თემურ-ლენგის მიერ გადადგმული რადიკალური ნაბიჯები გაენადგურებინა არსებული საქალაქო ინფრასტრუქტურა და სავაჭრო გზები, რომ არ მომხდარიყო თოხთამიშის ხელში შემოსავლების აკუმულირება ოქროს ურდოს ხელახალი აღორძინებისთვის. ჩრდილოეთთან ორ ფრონტზე ბრძოლა იმპერიის სხვა ფლანგებიდან წამოსული რეალურ და პოტენციურ თავდასხმებთან ერთად, აქვეითებდა თემურ-ლენგის სამხედრო შესაძლებლობებს. ეს კიდევ ერთი მიზეზია თუ რატომ იყო საჭირო ოქროს ურდოს სრული განადგურება.

ამრიგად, მახლობელ აღმოსავლეთში თემურ-ლენგს ერთდროულად სამ დიდ ძალას შორის ლავირება უწევდა, რაც მისი იმპერიისთვის ხელსაყრელ პოლიტიკურ ვითარებას არ წარმოადგენდა. ამას უნდა დაემატოს შორეულ აღმოსავლეთში ჩინეთი, ხოლო სამხრეთით კი ინდოეთი. ზუსტად გეოპოლიტიკური რეაქციების გათვალისწინებიდან მომდინარეობს თემურ-ლენგის სამხედრო და დიპლომატიური მცდელობები იმისთვის, რომ მის წინააღმდეგ დიდი კოალიცია არ შეკრულიყო. სამარყანდელის ამ სტრატეგიულ სისუსტეს ხედავდნენ მისი მოწინააღმდეგეები, რაც თემურ-ლენგთან ურთიერთობების გრძელვადიან მშვიდობას არარეალურს ხდიდა.

თემურ-ლენგი და ცვლილებები ევრაზიის სავაჭრო გზებზე

1395 წელს თოხთამიშის წინააღმდეგ მეორე სამხედრო კამპანიის დროს თემურ-ლენგის ჯარებმა ევრაზიის სტეპები მეორეჯერ დალაშქრეს და მოწინააღმდეგეს დონის და დნეპრის მიდამოებამდე სდიეს.

ამასთან ერთად სამარყანდელმა დამპყრობელმა ჩრდილოეთ კავკასიის მიდამოები დალაშქრა და დიდი სავაჭრო ცენტრი ქალაქი ტანა გაანადგურა¹³. დარტყმა იმდენად დიდი უნდა ყოფილიყო, რომ შემდგომში ქალაქის ნელმა

¹³ С. Карпов. «Modus Vivendi жителей венецианской фактории в Танае (Азове) в XIV-XV вв.». Российская история. 3. 2016, гв. 27-32; Шараф ад-Дин Али Йазди. Зараф-наме. Предисловие, перевод со староузбекского, комментарии, указатели и карта доктора исторических наук, профессора Ашрафа Ахмедова. Ташкент. 2008, гв. 201-206.

აღმშენებლობამ მდგომარეობა მაინც ვერ გამოასწორა. ამ ლაშქრობამ დიდი გავლენა მოახდინა ევრაზიაში სავაჭრო გზების ღინამიკაზე. ტანადან ევრაზიის სტეპებში გამავალმა დერეფანმა დაკარგა ადრეული მნიშვნელობა. ვაჭრობა შავ ზღვაში ისევ გრძელდებოდა, თუმცა ის სულ უფრო მეტად ლოკალური პროდუქციის ვაჭრობით შემოიფარგლებოდა¹⁴.

ტანასთან ერთად თემურ-ლენგმა ევრაზიული დერეფნის კიდევ რამდენიმე საკვანძო წერტილი დალაშქრა. ოქროს ურდოს მთავარი ქალაქები, ასტრახანი და სარაი-ბერკე, სრულად განადგურდა¹⁵. ამას ემატებოდა ჩრდილოეთ კავკასიაში მისი ლაშქრობაც, რაც იმას ნიშნავდა, რომ თემურ-ლენგმა საქართველოს გარშემო ფაქტობრივად ყველა ტერიტორია მოაოხრა. რაოდენ გადაჭარბებულად არ უნდა მივიჩნიოთ წყაროებში ასახული თემურ-ლენგის ლაშქრობების შედეგები, ერთი რამ ნათელია: ასეთმა მასშტაბურმა სამხედრო კამპანიებმა სამხრეთ კავკასიაში და გარშემო არსებული სავაჭრო გზების ფუნდამენტური ცვლილებები გამოიწვია.

ამას უნდა დაემატოს ისიც, რომ მომდევნო წლებში თემურ-ლენგის ლაშქრობების შედეგად, დაზარალდა სირია-ერაყის მდიდარი ქალაქები, რაც ზოგადად იმ სავალალო მდგომარეობას აღწერს, რომელიც იმ დროს საქართველოს გარშემო ვითარდებოდა. დამასკოს ალებამ შედარებით უმტკივნეულოდ ჩაიარა, მაგრამ ძარცვის თავიდან აცილება მაინც ვერ მოხერხდა. შემდეგი იყო ბაღდადი, რომლის როგორც სავაჭრო ცენტრის როლი ჯერ კიდევ მონღოლთა ლაშქრობების შედეგად დაკნინდა¹⁶.

სირია-ერაყზე გამავალი სავაჭრო გზები თემურ-ლენგამდეც დიდი წნეხის ქვეშ იყო. დაწყებული XIII საუკუნის 30-იანი წლებიდან და ჰულაგუს მიერ ბაღდადის დაპყრობის შემდეგ ამ ტერიტორიებზე სავაჭრო გზების დაქვეითებამ მეტად სწრაფი ხასიათი მიიღო. ხოლო სამარყანდელის მიერ სირიის დალაშქვრამ, დიდი ქალაქების გამარცხვამ და აღმოსავლეთი-დასავლეთის მთავარი სახმელეთო სავაჭრო გზის თავრიზზე გადატანამ ხმელთაშუა ზღვა-სპარსეთის ყურის მიმართულების საბოლოო დაქვეითება განაპირობა.

¹⁴ N. Di Cosmo. "Black Sea Emporia and the Mongol Empire: A Reassessment of the Pax Mongolica". *Journal of the Economic and Social History of the Orient*. Vol. 53 (1/2), გვ. 85-86.

¹⁵ თემურ-ლენგის მიერ ოქროს ურდოს განადგურების გადაწყვეტილება სამხედრო-სტრატეგიული მიზეზებით იყო გამოწვეული (В. П. Костюков. «Несколько замечаний к походу Тимура 1391 г.». *Золотоордынская цивилизация*. 3. 2010, გვ. 172-182).

¹⁶ M. E. Subtelny. "Tamerlane and his descendants: from paladins to patrons". *The Eastern Islamic World. Eleventh to Eighteenth Centuries*. Edited by D. O. Morgan, A. Reid. Cambridge. 2011, გვ. 176-177.

დამასკოს, ალექსოს და ბაღდადის ალება არ იყო ცალკეული მოვლენები¹⁷. ამ სამხედრო მოქმედებების უკან მთელ ტერიტორიებზე არსებული საქარავნო ინფრასტრუქტურის განადგურება და დასახლებების ძარცვა იყო. საქალაქთაშორისო გზები ამ საომარი ოპერაციების დროს ვერ შეასრულებდა თავის ისტორიულ სავაჭრო ფუნქციას. იმ შემთხვევაშიც კი თუ საკუთრივ გზები დარჩებოდა მეტ-ნაკლებად ფუნქციონირებად მდგომარეობაში, დიდი ქალაქების განადგურება ხმელთაშუა ზღვიდან სპარსეთის ყურემდე ვაჭრობას მინიშუმამდე შეამცირებდა. ამას უნდა დაემატოს ნგრევითა და ომებით უსაფრთხოების გაუარესებული მდგომარეობაც, რაც ქარავნებს ალტერნატიული გზების მოძიებას აიძულებდა.

ამ ლაშქრობების შედეგად, თემურ-ლენგის სამეფო მნიშვნელოვნად გაფართოვდა და დაახლოებით მცირე აზიის აღმოსავლეთ ნაწილიდან ინდოეთამდე არსებულ სივრცეს მოიცავდა. მაგრამ ეს იყო ორი უკიდურესად განსხვავებული ტერიტორიისგან შემდგარი იმპერია. ერთი იყო მისი ლაშქრობების შედეგად დამძიმებულ ეკონომიკურ მდგომარეობაში არსებული ერაყის ნაწილი, ირანი და კავკასია. მეორე კი მავერანნახრია (ცენტრალური აზიის ნაწილი), სადაც გამაღებული მშენებლობა, სხვა რეგიონებიდან ხალხის დამალებით დასახლება და ჩინეთ-ინდოეთთან გამაღებული ვაჭრობა მიმდინარეობდა.

აქ ჩვენი მსჯელობისთვის ყველაზე მნიშვნელოვანი კი ალბათ ისაა, რომ თავისი ხანგრძლივი და გეოგრაფიულად ფართო ლაშქრობების შედეგად, თემურ-ლენგმა ევრაზიაში მსხვილი სავაჭრო გზების მიმართულებები შეცვალა. სარაის, ასტრახანის, ურგენჩის და სხვა ქალაქების განადგურებით მან ძირი გამოუთხარა იმ სავაჭრო მაგისტრალს, რომელიც შავი ზღვიდან ევრაზიის სტეპებზე გადიოდა და ცენტრალურ აზიას/ჩინეთს უერთდებოდა¹⁸. ამიერიდან ახალ სავაჭრო გზაში მთავარი ტრანზიტული როლი მავერანნახრს უნდა შეესრულებინა¹⁹. თემურ-ლენგის ქმედებების უკან პირდაპირი სამხედრო მიზნების გარდა, წმინდა ეკონომიკური გეგმები იმალებოდა – დაასუსტოს მოწინააღმდეგე სავაჭრო-საქარავნო გზები, რათა მოხდეს თავისი ახალი, უფრო მომგებიანი მაგისტრალების დაწინაურება. გამოითქვა ვარაუდი, რომ ორი

¹⁷ R. Grousset. *The Empire of the Steppes*, გვ. 445-448.

¹⁸ ურგენჩი თემურ-ლენგმა 1388 წელს ააოხრა. სამარყანდელისთვის თოხთამიშის სიძლიერე დამოკიდებული იყო იმ სავაჭრო გზებზე, საიდანაც ის შემოსავალს იღებდა. ამიტომაც, თემურ-ლენგისთვის ორმაგად მნიშვნელოვანი იყო არსებული სავაჭრო გზის განადგურება.

¹⁹ M. Prawdin. *The Mongol Empire. Its Rise and Legacy*. London. 2006, გვ. 470-476; დ. კაციტაძე. საქართველო XIV-XV საუკუნეთა მიჯნაზე (სპარსული და სპარსულენოვანი წყაროების მიხედვით). თბილისი. 1975, გვ. 79-85.

მსხვილი მაგისტრალიდან თემურ-ლენგი უფრო სამხრეთის მიმართულებას ანიჭებდა უპირატესობას²⁰.

თემურ-ლენგი არ აკეთებდა რამე განსაკუთრებულს. სხვა დამპყრობლების მსგავსად, მას დაკავებული ტერიტორიების სიმდიდრის ხელში ჩაგდება სურდა. ამის კარგი საშუალება იყო სავაჭრო გზების გაკონტროლება. თუმცა ის, რაც თემურ-ლენგს სხვა დამპყრობლებისგან განასხვავებდა არსებული სავაჭრო გზების მიზანმიმართული განადგურება და ხელოვნურად ახალი მარშრუტების შექმნის რამდენიმე წარმატებული მცდელობა იყო.

ამ ცვლილებებმა საქართველოს სავაჭრო-ეკონომიკურ მდგომარეობაზე დიდი გავლენა მოახდინა. ისევე, როგორც მონღოლების მმართველობის პერიოდში, XIV საუკუნის ბოლო მეოთხედში ევრაზიაში ორი დიდი სახმელეთო სავაჭრო გზა ფუნქციონირებდა და ორივე საქართველოს გარშემო მდებარეობდა. პირველი ცენტრალური აზიიდან ევრაზიის სტეპებზე გადიოდა, საიდანაც შავ ზღვამდე და ევროპამდე აღწევდა. მეორე, სამხრეთული მაგისტრალი, იდენტური იყო იმისა, რაც ილხანების დროს ჩამოყალიბდა და მოიცავდა თავრიზ-ტრაპიზონის მიმართულებას. ამ მეორე მაგისტრალის ეფექტიანი ფუნქციონირებისთვის თემურ-ლენგი დიდ ძალისხმევას ხარჯავდა, რაც აისახებოდა გზების და სხვა ინფრასტრუქტურის ზედამხედველობაში, ისევე, როგორც დაზარალებული ვაჭრების ფინანსურად წახალისებაში. მონღოლების მსგავსად, თემურ-ლენგის მიზანს ორი დიდი ცენტრის, ევროპის და ჩინეთის, ერთმანეთთან დაკავშირება წარმოადგენდა.

თემურ-ლენგის დაინტერესება სავაჭრო გზებით უდავო იყო. მის ავტობიოგრაფიაში, სადაც აქცენტი, ძირითადად, სამხედრო ოპერაციებზე და პოლიტიკური ძალაუფლების მოპოვების სურვილზე არის გაკეთებული, ვაჭრობისადმი მისი დამოკიდებულება მაინც კარგად ჩანს. ერთ-ერთ მონაკვეთში მან ხორასანიდან მომავალი დიდი ქარავანი დაიცვა²¹. 1386 წელს ირანში ლაშქრობისას თემურ-ლენგმა შური იძია მცირე ლურის მმართველზე, მალიქ იზად-დინზე, რომელმაც ქარავანი გაძარცვა²². 1395 წელს შირვანიდან ბაიაზეთისადმი მიწერილ წერილში თემურ-ლენგი ხაზს უსვამდა იმ ქაოსს, რომელიც

²⁰ U. Schamiloglu. “The Competition Between the Northern and the Southern Silk Roads in the Time of Tamerlane”. Тюркологические Исследования. Том 1(1). 2018, გვ. 48-53.

²¹ Автобиография Тамерлана. А. Булдаков, С. Шумов, А. Андреев. Москва. 2003, გვ. 98.

²² Шараф ад-Дин Али Йазди. Зараф-наме, გვ. 112; ერთგან შარაფ ად-დინ ალი იეზდი ხაზს უსვამს თემურ-ლენგის მიზანს იმპერიაში გზებზე გადაადგილება უსაფრთხო გახადოს რისთვისაც ევკვიპტის სულთან ბარკუკს მისწერა ვაჭრობის გაფართოებისთვის (Шараф ад-Дин Али Йазди. Зараф-наме, გვ. 173-174).

ირანში მის ლაშქრობებამდე დაისადგურა და როგორი ხელისშემშლელი იყო ეს სავაჭრო-ეკონომიკური აქტივობისთვის²³. ამავე წერილის კიდევ ერთ პასაჟში თემურ-ლენგი დარუბანდის ჩრდილოეთით ვაჭრებზე საუბრისას აღნიშნავს, რომ ისინი თოხთამიშის მიერ დაწესებული გადასახადებისგან უნდა გათავისუფლებულიყვნენ და უფრო ინფორმაციის მოსაკრეფად უნდა იყვნენ გამოყენებული²⁴.

მართლაც, თუ ავიღებთ კასტილიის მეფის, ენრიკე III-ის მიერ გაგზავნილი რუის გონსალეს დე კლავიხოს მოგზაურობას ტრაპიზონიდან სამარყანდამდე, ჩვენ დავინახავთ იმ მეტ-ნაკლებად პოზიტიურ სავაჭრო-ეკონომიკურ მდგომარეობას, რომელიც XV საუკუნის დასაწყისისთვის თემურ-ლენგის იმპერიაში სუფევდა. უამრავი ქალაქი აურაცხელი სიძლიდრით და მოწყობილი გზებით ტრანსკონტინენტურ სავაჭრო გზების განვითარებას უწყობდა ხელს.

თემურ-ლენგმა მრავალი სავაჭრო გზა დააქცია, თუმცა თავისი იმპერიის ფარგლებში ის ვაჭრობის განვითარების მხარდამჭერი იყო და ამას პრაქტიკული ნაბიჯებით ახორციელებდა. მაგალითად, მან უამრავი საფოსტო სახლი ააგო თავრიზიდან სამარყანდამდე და რომელიც, ერთმანეთისგან, ძირითადად, ერთი დღის მოგზაურობის მანძილზე იდგა. მართალია, ეს პუნქტები ინფორმაციის სწრაფად გაცვლისთვის იყო საჭირო, ხშირი იყო შემთხვევები, როდესაც ამ საფოსტო წერტილებიდან ელჩების და ვაჭრების დასვენებული ცხენებით მომარაგება ხდებოდა. კლავიხომ ზუსტად ამ სერვისით ისარგებლა თავრიზიდან აღმოსავლეთით გამგზავრებისას²⁵.

თემურ-ლენგის დასავლეთ აზიაში გაბატონების მცდელობა ბევრი მიზეზით იყო ნაკარნახევი. მათგან ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტი სავაჭრო-ეკონომიკური ფაქტორი იყო²⁶. მისი ექსპანსია ემთხვეოდა ევროპელების წუხილს ოსმალების მიერ ბალკანეთის და მცირე აზიის დაკავების გამო, რაც სავაჭრო გზებს დიდი საფრთხის ქვეშ აყენებდა. თურქების გაბატონება ბევრად მოუხერხებელი აღმოჩნდა ევროპელებისთვის, ვიდრე თავის დროზე არაბების მიერ ამ სივრცეზე დამყარებული მონოპოლია. თურქების მხარდმა დომინირებამ გამოიწვია არსებული სავაჭრო გზების ბლოკირება და აზიამდე ახ-

²³ З. Валиди Тоған. «Восточно-европейская политика Тимура». Золотоордынская цивилизация 3. 2010, გვ. 218.

²⁴ З. Валиди Тоған. «Восточно-европейская политика Тимура», გვ. 219.

²⁵ Clavijo Embassy to Tamerlane, 1403-1406, გვ. 83.

²⁶ ა. სეჩქინი. ქართულ-თურქული ურთიერთობები (XIV საუკუნის მეორე ნახევარი-XV საუკუნე). სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებული ისტორიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ. 2019, გვ. 109-111.

ალი სავაჭრო გზების ძიება. თუმცა სანამ ასპარეზზე ცნობილი პორტუგალიელი და ესპანელი მეზღვაურები გავილოდნენ, ევროპელები სხვა ხერხებს მიმართავდნენ. პოტენციური ალიანსი ოსმალების წინააღმდეგ და აზიის შუაგულამდე სავაჭრო გზების შენარჩუნების მცდელობა კლავიხოს მოგზაურობის ერთ-ერთ მიზეზს წარმოადგენდა.

შესაბამისად, თემურ-ლენგის ბრძოლა ოქროს ურდოსთან, გარდა წმინდა სამხედრო მიზეზებისა (მაგალითად, პოტენციური კავშირი ეგვიპტესა და ოქროს ურდოს შორის, როგორც ეს XIII საუკუნის მეორე ნახევარში ილხანების წინააღმდეგ იყო), ასევე არანაკლებ მოტივირებული უნდა ყოფილიყო სავაჭრო-ეკონომიკური საკითხებით. ფაქტობრივად, ამ ორ ძალას შორის დაპირისპირება იდენტური იყო იმისა, თუ როგორი ორთაბრძოლა მიმდინარეობდა თავის დროზე ოქროს ურდოსა და ილხანებს შორის.

ორ ძალას შორის მიმდინარეობდა სავაჭრო გზებზე გაბატონების მცდელობა. ევრაზიული სტეპებზე და ირანზე გამავალი სავაჭრო მაგისტრალები ერთმანეთთან პირდაპირ კონკურენციაში იყვნენ. მართალია, ოქროს ურდოს მმართველებს მამლუქებთან პირდაპირი ვაჭრობა ჰქონდათ და იტალიელი შუამავლების დახმარებით შეედლოთ ევროპულ ბაზარზე გასვლა, ტრაპიზონი-თავრიზის მიმართულებას ევროპასა და აზიას შორის მაინც ვაჭრობის დიდი წილი მიჰქონდა. მასზე გაბატონების სურვილი თონთამიშა და თემურ-ლენგს შორის ომების დაწყების მნიშვნელოვან მიზეზად გვევლინება.

იდენტური სურვილით უნდა აიხსნას თემურ-ლენგის ლაშქრობები მახლობელ აღმოსავლეთში. ბაღდადი, დამასკო, სივასი²⁷ და სხვა ქალაქები, მიუხედავად მონღოლთა ხანაში სავაჭრო როლის დაკნინებისა, მაინც მნიშვნელოვან სავაჭრო-სატრანზიტო პუნქტებს წარმოადგენდა. ეს ქალაქები პირდაპირ თავრიზთან იყო დაკავშირებული. სირიაზე გაბატონება თემურ-ლენგს მნიშვნელოვან უპირატესობას მიანიჭებდა. ხმელთაშუა ზღვაზე გასვლით ის პირდაპირ დაუკავშირდებოდა ევროპელ ვაჭრებს, რაც მამლუქებს და ოსმალებს დიდად დააზარალებდა.

სატრანზიტო ღერეფნებზე გაბატონების სურვილზე მეტყველებს ის ბრძოლა, რომელიც ბაიახეთსა და თემურ-ლენგს შორის მცირე აზიაში მდებარე ქალაქ ერზინჯანისა და მიმდებარე ტერიტორიებისთვის მიმდინარეობ-

²⁷ სივასი ერთ-ერთი ყველაზე დიდი, მოწყობილი და მდიდარი ქალაქი იყო, რომელიც სტრატეგიულ პოზიციაზე მდებარეობდა. სივასის დაჭერით თემურ-ლენგი მცირე აზიის შუაგულზე გაბატონდებოდა.

და²⁸. ერზინჯანი მნიშვნელოვანი იყო თავისი ტრანზიტული როლით²⁹. მასზე კონტროლის დამყარებით ბაიაზეთს ტრაპიზონიდან გამავალი გზის გაკონტროლების და შემდეგ ერზერუმი-ხოი-თავრიზამდე არსებულ მაგისტრალზე პრეტენზიის გამოცხადების საშუალება მიეცემოდა.

ერზინჯანის მნიშვნელობა დასტურდება XIII-XIV საუკუნეების რამდენიმე წყაროთი. ანონიმურ წყარო „აჯაიბ ად-დუნია“-ში მოყვანილი აღწერა და ჰამდალაჰ ყაზვინის მონაცემების მიხედვით, ერზინჯანი მნიშვნელოვანი სავაჭრო ქალაქი იყო, რომელიც საკვანძო სავაჭრო მაგისტრალზე მდებარეობდა³⁰. კლავიზო ახსენებს ერზინჯანთან ახლოს მდებარე გომახის ციხესიმაგრეს, რომლის სტრატეგიული ადგილმდებარეობა, როგორც ჩანს, სავაჭრო გზებზე კონტროლის დამყარების საშუალებას იძლეოდა.

ერზინჯანის მსგავსად, თემურ-ლენგისთვის ასევე მნიშვნელოვანი იყო შირვანი და მიმდებარე ტერიტორიები. 1401-1402 წლების ზამთარი მან ყარაბაღში გაატარა, ხოლო შირვანის მმართველს იბრაჰიმს უხვად ასაჩუქრებდა³¹. ამ ორი ტერიტორიის დაჭერა თემურ-ლენგისთვის მთავარ მიზანს წარმოადგენდა. დარუბანდზე და ტრაპიზონზე გამავალი სავაჭრო გზები ასევე მნიშვნელოვან დერეფნებს წარმოადგენდა ჯარების და ელჩების გადაადგილებისთვის.

აღმოსავლეთისა და დასავლეთის სავაჭრო გზებზე მონოპოლიის დამყარება უნდა ყოფილიყო თემურ-ლენგის ლაშქრობების მთავარი მიზანი. ეს იდეა არ იყო ახალი. მონღოლების მსგავსად, თემურ-ლენგს ესაჭიროებოდა ცენტრალური აზიის, ინდოეთის და ჩინეთის ხმელთაშუა ზღვასთან დაკავშირება. მისი ლაშქრობების ლოგიკა ზუსტად ამაზე მეტყველებს. გარდაცვალებამდე ჩინეთში მომზადებული სამხედრო კამპანია, სავარაუდოდ, ასევე ამ მიზანს ემ-

²⁸ Шараф ад-Дин Али Йазди. Зараф-наме, გვ. 164-166, 285.

²⁹ ის გზა, რომელიც კლავიზომ აირჩია თემურ-ლენგამდე მისაღწევად ერთგვარად იმ დროს სავაჭრო გზაზე უნდა მიანიშნებდეს. საელჩო პერადან შავ ზღვაში შესვლის შემდეგ, მცირე აზიის სანაპიროს გავლით მოძრაობდა სანამ ტრაპიზონამდე არ მივიდა, საიდანაც სამხრეთით, ერზინჯანამდე ჩავიდა. ერზინჯანი არ იყო დიდი ქალაქი, მაგრამ საკმაოდ მდიდარი კლავიზოს ყურადღება რომ მიექცია. ქალაქში ბევრი მდიდარი ვაჭარი იყო, რადგან ადგილმდებარეობა აძლევდა საშუალებას დაეკავშირებინა სირიიდან მოსული ქარავნები დანარჩენ მცირე აზიასთან (Clavijo Embassy to Tamerlane, 1403-1406, გვ. 60-71).

³⁰ 'Аджа' иб ад-дунйа. (Чудеса Мира). Критический текст, перевод с персидского, Введение, комментарий и указатели Л. П. Смирновой. Москва. 1993, გვ. 183; დ. კაციტაძე. საქართველო XIV-XV საუკუნეთა მიჯნაზე, გვ. 94.

³¹ დ. კაციტაძე. საქართველო XIV-XV საუკუნეთა მიჯნაზე, გვ. 92-93.

სახურებოდა³². ამ გადმოსახედიდან, სწორი იქნება ვარაუდის გამოთქმა, რომ საქართველოში თემურ-ლენგის ლაშქრობების რაოდენობა არა მარტო ქვეყნის პოლიტიკური დამორჩილებით, არამედ რეგიონში სავაჭრო გზებზე ეფექტიანი კონტროლის დამყარების სურვილით იყო გამოწვეული³³. თუმცა, როგორც ეს ქვემოთ, ჩვენს მსჯელობაში იქნება ნაჩვენები, სიფრთხილე უნდა გამოვიჩინოთ, როდესაც თემურ-ლენგის საქართველოზე ლაშქრობების მიზეზებზე ვსაუბრობთ. ფაქტია, რომ თემურ-ლენგის საქართველოს მიმართ განხორციელებული კამპანიების გამოწვევი, ხშირ შემთხვევაში, მის წინააღმდეგ დაწყებული აჯანყებები და დაუმორჩილებლობა იყო. ასევე ნათელია, რომ დამპყრობელს საქართველოს შიდა ტერიტორიებზე გამავალი მცირე ზომის სავაჭრო გზების დაჭერის სურვილი არ ჰქონდა. მას უფრო ტრაპიზონი-თავრიზის მაგისტრალის დაჭერის და გარშემო მიწებზე უსაფრთხოების უზრუნველყოფის სურვილი ამოძრავებდა. ხოლო რადგან ეს საქართველოს სამხრეთულ ტერიტორიებზე ან მათ უშუალო სიახლოვეს იყო, ბაგრატიონებთან სამხედრო შეჯახება გარდაუვალი იყო.

თემურ-ლენგის ევრაზიის შუაგულში სავაჭრო-სატრანზიტო გზების ხელში ჩაგდების მიზნები, მიუხედავად მიღწეული წარმატებებისა, დასრულებულ საქმედ ვერ ჩაითვლებოდა. მისი პოზიცია უფრო სასანური ირანის მდგომარეობას წააგავდა, როდესაც ირანი, სარგებლობდა რა თავისი გეოგრაფიული ადგილმდებარეობით, ცდილობდა ხმელთაშუა ზღვიდან ინდოეთამდე არსებული სახმელეთო და საზღვაო ვაჭრობა მისი ტერიტორიის გავლით განხორციელებულიყო. სასანურ ირანს არ ჰქონდა გასასვლელი ხმელთაშუა ზღვაზე და ვერ აკონტროლებდა ჩინეთსა და ინდოეთს. იმპერია უფრო ტრანზიტულ სივრცეს წარმოადგენდა. გარკვეულწილად მსგავს ვითარებაში იყო ილხანთა სახელმწიფოც, რადგან მასაც ხმელთაშუა ზღვაზე გასასვლელი არ გააჩნდა და ვერ აკონტროლებდა აზიის უმსხვილეს სავაჭრო ბაზრებს (ინდოეთს, ჩინეთს). იმისთვის, რომ მონღოლების მიერ XIII საუკუნეში მიღწეული წარმატება გაემეორებინა თემურ-ლენგს ესაჭიროებოდა ევრაზიის დიდი სავაჭრო ცენტრებისთვის არა მარტო სატრანზიტო სივრცე ყოფილიყო, არამედ საკუთრივ გაეკონტროლებინა ეს დიდი ბაზრები.

³² თემურ-ლენგის იმპერიას მჭიდრო ეკონომიკური კავშირი ჰქონდა ჩინეთთან. ვაჭრობა არნახულ მასშტაბებს აღწევდა. ასე, მაგალითად, კლავიზოს სამარყანდში ჩასვლამდე, ქლაქში ჩინეთიდან 800 აქლემისგან შემდგარი სავაჭრო ქარავანი ჩავიდა (Clavijo Embassy to Tamerlane, 1403-1406, გვ. 152).

³³ დ. კაციტაძე. საქართველო XIV-XV საუკუნეთა მიჯნაზე, გვ. 89-90.

ამით უნდა აიხსნას მისი გამაღებელი ექსპანსია როგორც დასავლეთით, ასევე აღმოსავლეთით. დასავლეთით წარმატების მისაღწევად მას ოსმალებთან ან მამლუქებთან უნდა ეომა, რომელთაც ჩაკეტილი ჰქონდათ ხმელთაშუა ზღვაზე გასასვლელი. ორივე ძალასთან ერთდროული ბრძოლა სახიფათო და, დიდი ალბათობით, წამგებიანიც იქნებოდა. ამიტომაც, თემურ-ლენგი ეგვიპტესთან შედარებით მეგობრული ურთიერთობების დაჭერის მომხრე იყო. ეს ლტოლვა ევროპულ ბაზარზე გასვლისა, დასტურდება ევროპელებთან გამაღებელი დიპლომატიური ურთიერთობების არსებობით³⁴.

სავაჭრო გზები და მარტივი გეოპოლიტიკური გათვლა უნდა ყოფილიყო თემურ-ლენგის ბიზანტიასთან და გენუელებთან გამბული ახლო დიპლომატიური კონტაქტების უკან. სამივე მხარეს აწუხებდა ოსმალების გაძლიერება, ხოლო ეს კავშირები თემურ-ლენგს პოტენციურად მნიშვნელოვან სავაჭრო გზებზე გასვლის საშუალებას აძლევდა.

თემურ-ლენგი დაინტერესებული იყო სავაჭრო გზების აღდგენითაც, თუ ეს მის ინტერესებში შედიოდა. მაგალითად, აღსანიშნავია 1403 წელს მონღოლების მიერ სავაჭრო გზის თავრიზზე გადატანის შედეგად დაცემული ქალაქ ბაილაკანის აღდგენის მცდელობა³⁵. თავდაპირველი წარმატების მიუხედავად, ქალაქი მისი მემკვიდრეების მმართველობის პერიოდში ისევ დაეცა. ბაილაკანის მაგალითი მეტყველებს იმაზე, რომ თემურ-ლენგი დარუბანდამდე არსებული გზის აქტიურ ამუშავებაში იყო ჩართული. კლავიზოს ცნობა, რომ თემურ-ლენგი დარუბანდს აკონტროლებდა და იქიდან დიდი შემოსავალი ჰქონდა, უნდა ამტკიცებდეს მოსაზრებას XV საუკუნის დასაწყისში ჩრდილოეთ-სამხრეთული სავაჭრო მაგისტრალის არსებობის შესახებ³⁶. ხოლო დ. კაციტაძის მოსაზრება, რომ ბაილაკანის აღდგენა და საქართველოში შესვლა მიზნად ისახავდა თბილისზე და სხვა ქალაქებზე სავაჭრო გზის აღდგენას, არ უნდა ასახავდეს იმ დროს არსებულ რეალობას. თემურ-ლენგისთვის ბევ-

³⁴ როგორც ეს უკვე ზემოთ ითქვა ევროპას ოსმალების გაძლიერების გამო აღმოსავლეთთან სახმელეთო კონტაქტების დაკარგვის პერსპექტივა აწუხებდა. ამით იყო განპირობებული რამდენიმე დასავლეთ ევროპული საელჩოს გაგზავნა თემურ-ლენგთან სავაჭრო-პოლიტიკურ საკითხებში დაახლოებისთვის.

³⁵ Шараф ад-Дин Али Йазди. Зараф-наме, გვ. 320-321.

³⁶ დარუბანდიდან შემოსული მოგება იმდენად დიდი იყო, რომ კლავიზო მას სამარყანდში შესულ შემოსავალს უდრის. სამარყანდი დაკავშირებული იყო ინდოეთთან (რომლის ნაწარმი ყველაზე მეტად ხარისხიანი და ძვირფასი იყო) და დანარჩენ აზიასთან. ამ ვაჭრობას თვითონ თემურ-ლენგი უწყობდა ხელს (Clavijo Embassy to Tamerlane, 1403-1406, გვ. 108, 131, 146, 151).

რად მნიშვნელოვანი იყო დარუბანდზე და თავრიზი-ერზერუმი-ტრაპიზონზე გამავალი გზები. საქართველოზე გამავალი სავაჭრო გზის აღდგენით დაინტერესების შემთხვევაში მისი პოლიტიკა სხვაგვარი იქნებოდა.

თემურ-ლენგი და საქართველო

საქართველო და სამხრეთ კავკასია განსაკუთრებულ როლს თამაშობდა თემურ-ლენგის მსოფლიო იმპერიის დაფუძნების გეგმაში. საქართველოში თემურ-ლენგის ლაშქრობების რაოდენობა აჭარბებდა მის მიერ სხვა რომელიმე ქვეყანაში განხორციელებულ სამხედრო კამპანიებს. ქართულ ისტორიოგრაფიას სხვადასხვა კუთხით აქვს შეფასებული ქვეყნის ეს რთული პერიოდი და ყურადღება გამახვილებული აქვს თემურ-ლენგის ლაშქრობების პოლიტიკურ ისტორიაზე, მათ რაოდენობაზე³⁷, ან თუნდაც რა შეიძლება ყოფილიყო საქართველოს მეფე ბაგრატ V-ის გარდაცვალების თარიღი³⁸. ასევე ფართოდაა განხილული თემურ-ლენგის საქართველოში შემოსვლის მიზეზები, იქნება ეს ნადავლის მოპოვება, სტრატეგიული გადასასვლელების ხელში ჩაგდების სურვილი თუ თონთამიშის საბოლოო დამარცხება³⁹. მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ გარკვეულწილად გვერდი აუარა თემურ-ლენგის ლაშქრობების მიზეზებს შორის რელიგიური კომპონენტის სერიოზულად განხილვას, თანამედროვე ქართველმა მკვლევრებმა საკმაოდ დამაჯერებლად აღნიშნეს, რომ რელიგიური ფანატიზმი უდავოდ მნიშვნელოვანი მამოძრავებელი უნდა ყოფილიყო სამარყანდელი დამპყრობლის საქართველოსთან მიმართებაში არსებულ გეგმებში⁴⁰.

აქ მოცემული მსჯელობის მიზანს არ წარმოადგენს ზემოაღნიშნული მიზეზების უარყოფა და სრულად ალტერნატიული იდეის შემოთავაზება. წერილობით წყაროებიდან ნათლად ჩანს, რომ თემურ-ლენგის საქართველოში 8

³⁷ კ. ტაბატაძე. საქართველოში თემურლენგის შემოსევათა ქრონოლოგიის გამო. „მაცნე“. №3. 1973, გვ. 63-81.

³⁸ გ. ალასანია. როდის გარდაიცვალა საქართველოს მეფე ბაგრატი V. „საისტორიო კრებული“. 8. თბ. 2021, გვ. 178-192.

³⁹ დ. გვრიტიშვილი. ნარკვევი საქართველოს ისტორიიდან (XIII-XIV სს.), გვ. 339-340; კ. ტაბატაძე. ქართველი ხალხის ბრძოლა უცხოელ დამპყრობთა წინააღმდეგ XIV-XV საუკუნეების მიჯნაზე. თბ. 1974, გვ. 61-62.

⁴⁰ გ. ოთხმეზური. თემურ-ლენგის საქართველოში ლაშქრობების შესახებ (რელიგიური ასპექტი). „საისტორიო კრებული“. 1, თბ. 2011, გვ. 54-67; მ. წურწუშია. ომის იდეოლოგია საქართველოსა და ახლო აღმოსავლეთში: ქრისტიანული საღვთო ომი და ისლამური ჯიჰადი. თბ. 2019, გვ. 67-72.

შემოსევა ერთ კონკრეტული მიზეზს არ ეფუძნებოდა. ქართველი მეფის გიორგი VII-ის შეუპოვრობა ისეთივე გამოძევები იყო, როგორც, მაგალითად, საქართველოს სავარაუდო სამხედრო-პოლიტიკური თანამშრომლობა ოქროს ურდოსთან თუ სამარყანდელის რელიგიური ფანატიზმი. გიორგის დაუმორჩილებლობა როგორც ლაშქრობების მიზეზი კარგად ჩანს იმაში, რომ თემურ-ლენგი თოხთამიშის და ოქროს ურდოს განადგურების შემდეგაც აგრძელებდა საქართველოს დარბევას⁴¹. სავსებით ლოგიკური იქნებოდა, რომ ოქროს ურდოს დასუსტების შემდეგ ქართველი მეფე დაზავებაზე ყოფილიყო ორიენტირებული. მაგრამ მოხდა ამის საპირისპირო რამ: თოხთამიშის (თავისი პოტენციური მოკავშირის⁴²) დასუსტების შემდეგ, გიორგი VII სამარყანდელს უფ-

⁴¹ ვ. გაბაშვილი. თემურ-ლენგი. „ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან (ფეოდალური ხანა)“. ვ. ნ. გაბაშვილის რედაქციით. თბ. 1957, გვ. 220-221.

⁴² თემურ-ლენგის დროს ოქროს ურდოსთან ქართველების თანამშრომლობის შესახებ არსებული მინიშნებები მაინც უფრო რეალობასთან ახლოს მიგვაჩნია. არსებული გეოპოლიტიკური ვითარება ამას ხელს უწყობდა, ისევე, როგორც ჩრდილოეთით არსებული ტომების გამოყენება (შეშვება) სამხრეთის მიმართულებით. საქართველოს ისტორიაში რომ არა ერთი შემთხვევა ვიცით, როდესაც ქართველი მეფეები გადასასვლელებს ხსნიდნენ მომთაბარე ტომებისთვის. უშუალოდ მონღოლებთან დაკავშირებულ პერიოდშიც კი მოგვეპოვება ერთი საინტერესო ცნობა, რომელიც ჟამთააღმწერელთან არის შემონახული. ბერკა ხანის ლაშქრობის შედეგებზე საუბრისას მემატიანე აღნიშნავს, რომ „მას ჟამსა გააღვა ულო ყაენს შანშეს ძე ზაქარია ამირსპასალარი, კაცი ყოვლითა სათნოებითა შემკული და საჩინო, და იღვტოდა ქუთათისს დავით ნარინისსა, რამეთუ ბერქას ლაშქართ გამოსვლა მას მიაჩემეს,, (ჟამთააღმწერელი. ასწლოვანი მატიანე. გამოსაცემად მოამზადა გიული ალასანიამ. ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ. რიონ მეტრეველი. თბ. 2008, გვ. 593) სავარაუდოა, რომ საქართველოდან ოქროს ურდოსთან თანამშრომლობაში სხვებსაც უნდა მიეღოთ მონაწილეობა. კლავიხო თავის მოგზაურობაში აღნიშნავს, რომ მდინარე არაქსზე მდებარე ქალაქი კალმარუნი თოხთამიშმა დაიმორჩილა და შემდეგ ქართველების წინააღმდეგ გაემგზავრა. ივ. ჯავახიშვილი მიიჩნევდა, რომ თოხთამიშსა და ქართველებს შორის ერთგვარი შეთანხმება არსებობდა. ეს სავსებით შესაძლებელია. ყოველ შემთხვევაში თუ არა კონკრეტული შეთანხმება საერთო მოქმედებების შესახებ, მაშინ ერთმანეთისთვის ხელის არშემღლის პოლიტიკა. ამაზე მოწმობს კლავიხოსთან შემონახული კიდევ ერთი ცნობა, სადაც ასახულია ჭორი იმის შესახებ, რომ ქართველები და ედიგეი (ოქროს ურდოს მმართველი) შეკრულები იყვნენ. მართალია, ჩვენ პირდაპირი ცნობები არ გვაგვაჩნია, მაგრამ წმინდა გეოგრაფიული კუთხით ქართველებსა და ოქროს ურდოს შორის თანამშრომლობა ლოგიკურად ჩანდა. ორივეს ემინოდა სამხრეთიდან მომავალი საფრთხისა, იქნებოდა ეს ილხანთა სახელმწიფო თუ შემდგომში თემურ-ლენგის იმპერია. ივ. ჯავახიშვილმა თავის დროზე გამოთქვა მოსაზრება, რომ თემურ-ლენგის საქართველოს წინააღმდეგ პირველი ლაშქრობის მიზეზი ზუსტად ბაგრატ V-ის მიერ თოხთამიშისთვის მხარის დაჭერა იყო. თუ ეს ასე იყო. ქართველი მეფის პოლიტიკა რეგიონში ცვალებადი სამხედრო ძალთა ბალანსის შესანარჩუნებლად იყო მიმართული. 1380-იან წლების დასაწყისში თემურ-ლენგი ირანის დიდ ტერიტორიებს დაეუფლა. ამას არ შეეძლო ქართველი მესვეურების ყურადღება არ მიეპყრო. ზუსტად რა სახის თანამშრომლობა უნდა ჩამოყალიბებულყო ოქროს ურდოსთან რთული სათქმელია. მაგრამ ურდოელებისთვის სტეპებიდან სამხრეთ კავკასიაში გადმოსვლისთვის ხელის არ შეშლა უკვე საგრძნობ დახმარებას ნიშნავდა. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ თოხთამიშის ლაშქ-

რო მეტი გააფთრებით უწყევდა წინააღმდეგობას.

ამ მიზეზებთან ერთად საქართველოს ადგილმდებარეობა ქვეყანას თემურ-ლენგისთვის კიდევ ერთი რამით ხდიდა მნიშვნელოვანს. საქართველო ახლოს იყო სავაჭრო გზებთან. მეტიც, როგორც ქვემოთ იქნება ნაჩვენები, შესაძლებელია, რომ თავრიზიდან მცირე აზიამდე მიმავალი სავაჭრო დერეფნის (რომელიც მრავალი განშტოებიდან შედგებოდა) ერთ-ერთი მონაკვეთი საქართველოს სამხრეთ ნაწილზე გადიოდა ან იყო ისეთ სიახლოვეში ქართული მონარქიის უკიდურეს სამხრეთ საზღვართან, რომ ეს თემურ-ლენგსა და გიორგის შორის დაძაბულობას იწვევდა.

სამეცნიერო ლიტერატურაში წამოყენებული იყო მოსაზრება, რომ თემურ-ლენგი საქართველოში სავაჭრო გზების აღსადგენის მიზნით შემოჭრილა და რომ საქართველოს დაპყრობა მისი ოქროს ურდოსთან მიმართებაში არსებული გეგმების ნაწილი იყო⁴³. ეს მოსაზრება არ ასახავს იმ რეალობას, რომელიც XIV საუკუნის მეორე ნახევარში საქართველოში და მის გარშემო ტერიტორიებზე სუფევდა. მონღოლების გამოჩენიდან მოყოლებული, მსხვილი სავაჭრო გზები საქართველოს ტერიტორიაზე აღარ გადიოდა. თემურ-ლენგი უფრო მეტად შემფოთებული უნდა ყოფილიყო გიორგი VII-ის დაუმორჩილებლობით და მისი შესაძლებლობით, სამხრეთით მდებარე სავაჭრო გზები გაერღვია, ვიდრე იმით, რომ საქართველოში არსებული მცირე მასშტაბის გზების გაკონტროლებით შეძლებდა რეალური ეკონომიკური დივიდენდების მიღებას. ამიტომაც, მოსაზრება თითქოს თემურ-ლენგს სამხრეთ კავკასიაში სავაჭრო გზების აღდგენა სურდა, გადახედვას საჭიროებს. სამარყანდელი დამპყრობლისთვის ისევე, როგორც ეს თავის დროზე მონღოლებისთვის იყო, პრიორიტეტს საქართველოს გარშემო ტერიტორიებზე არსებული სავაჭრო გზების გაკონტროლება წარმოადგენდა.

დეტალურად განვიხილოთ ქართულ ისტორიოგრაფიაში გამოთქმულ მოსაზრებას. ვ. გაბაშვილმა თემურ-ლენგის მიერ ირანზე და სამხრეთ კავკასიაში გამავალ სავაჭრო გზებზე გაბატონებასთან დაკავშირებით საუბრისას, შემდეგი მოსაზრება გამოთქვა⁴⁴:

რობა 1385 მოხდა, ხოლო თემურ-ლენგის პირველი ლაშქრობა საქართველოს წინააღმდეგ კი 1386 წელს განხორციელდა, შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ ქართველებსა და ოქროს ურდოს შორის გარკვეულ შეთანხმებას ჰქონდა ადგილი. მეტიც, შერეფედინ-ალი-იეზიდის ცნობით თოხთამიშის მხარეს ქრისტიანებიც იყვნენ, რაც შეიძლება ქართველებს ნიშნავდეს.

⁴³ ვ. გაბაშვილი. თემურ-ლენგი, გვ. 221.

⁴⁴ ვ. გაბაშვილი. თემურ-ლენგი, გვ. 221.

„ამ ძველ გზასთან უშუალოდ იყვნენ დაკავშირებული ამიერკავკასიის სავაჭრო გზები და ქალაქები, სანამ ილხანები სავაჭრო-საქარაუნო გზას ამიერკავკასიიდან შორს სამხრეთში გადაიტანდნენ. ძველი დროიდანვე ამიერკავკასიის გზები წარმოადგენდნენ შუა აზიის ბუნებრივ გაგრძელებას დასავლეთთან დასაკავშირებლად. ამიტომ მოსალოდნელი უნდა ყოფილიყო არა ამიერკავკასიის ქვეყნების განადგურება თემურ-ლენგის მიერ, არამედ აქ ძველი სავაჭრო გზების აღდგენა“.

ამ საინტერესო მონაკვეთში არ შეგვიძლია ავტორს არ დავეთანხმოთ პირველ ნაწილში, სადაც სამხრეთ კავკასიის სავაჭრო გზები XII საუკუნის განმავლობაში მჭიდროდ დაკავშირებული იყო მახლობელი აღმოსავლეთის სავაჭრო გზებთან. თუმცა ისტორიკოსის მოსაზრება, რომ საქართველოში თემურ-ლენგის ლაშქრობების უკან სავაჭრო გზებზე გაბატონება უნდა ყოფილიყო, არ ასახავს იმ რეალობას, რომელიც საქართველოში და მის გარშემო იყო XIV საუკუნის ბოლო მეოთხედში. აღნიშნულ პერიოდში საქართველოზე ტრანსკონტინენტური ან თუნდაც რეგიონალური მნიშვნელობის სავაჭრო გზა არ გადიოდა. არ შეიძლება ეს თემურ-ლენგს არ სცოდნოდა, მას, ვისი სამხედრო კამპანიები ზუსტად კონკურენტი სავაჭრო-სატრანზიტო მაგისტრალების განადგურებისკენ იყო მიმართული, იქნება ეს ევრაზიულ სტეპებში, სირია-ერაყში თუ ინდოეთში. ნაკლებად სავარაუდოა თემურ-ლენგი დაინტერესებული ყოფილიყო საქართველოს ტერიტორიაზე სავაჭრო გზის აღდგენით ან, როგორც ამას დ. კაციტაძე ამტკიცებს, თბილისი-გორი-ახალციხის მიმართულების ხელში ჩაგდება. ყველა მონაცემი ცხადყოფს, რომ თემურ-ლენგი უფრო ილხანების დროინდელი სავაჭრო გზის შენარჩუნებით/გაფართოებით⁴⁵ და მისგან საქართველოს მეტად ჩამოშორებით იყო დაინტერესებული.

თემურ-ლენგის ეპოქაში სამხრეთ კავკასიის რეგიონში მთავარი სავაჭრო გზები ზუსტად საქართველოს ტერიტორიის სამხრეთით და აღმოსავლეთით გადიოდა. ერთ-ერთი ასეთი მიმართულება კასპიის ზღვის დასავლეთი სანაპირო იყო. დარუბანდიდან გზის გაკონტროლების სურვილთან უნდა ყოფილიყო დაკავშირებული ჩვენ მიერ ზემოთნახსენები თემურ-ლენგის მცდე-

⁴⁵ დ. კაციტაძე. საქართველო XIV-XV საუკუნეთა მიჯნაზე, გვ. 95. თუმცა იქვე დ. კაციტაძე სრულიად სამართლიანად აღნიშნავს, რომ თემურ-ლენგი უფრო საქართველოს სამხრეთთან არსებული სავაჭრო გზის გაკონტროლებით იყო დაინტერესებული.

ლობა ბაილაკანი აღედგინა⁴⁶. ამით დარუბანდამდე, აღმოსავლეთით ერზინჯანამდე და სამხრეთით თავრიზამდე სავაჭრო მიმოსვლას ამაგრებდა, რითაც, საქართველოს სამხრეთ-აღმოსავლეთ მიმართულებაზე სავაჭრო გზებზე გასვლას უზღუდავდა. ის, ფაქტობრივად, აგრძელებდა იმ პოლიტიკას, რაც XIII საუკუნეში მონღოლებს ჰქონდათ წამოწყებული, როდესაც მათ სავაჭრო დერეფნები საქართველოს საზღვრებიდან უფრო სამხრეთით გადაწიეს. თემურ-ლენგის საქართველოს წინააღმდეგ წარმოებული ლაშქრობების ინტენსიურობა სხვა არაფერზე მეტყველებს, თუ არა მის სურვილზე საქართველო დაემორჩილებინა და, რაც მთავარია, საქარავნო გზებისგან მოეწყვიტა და დაეცვა თავრიზი-ტრაპიზონის მიმართულება გიორგი VII-ის შესაძლო შეტევებისგან (რაზეც დეტალური საუბარი ქვემოთ იქნება).

მცირედენი ხნით ისევ შევჩერდეთ დარუბანდის დერეფანზე. ისტორიოგრაფიაში დომინირებს მოსაზრება, რომ ოქროს ურდოზე გამავალი სავაჭრო გზები ძირითადად აღმოსავლეთ-დასავლეთის მიმართულების იყო, სადაც მთავარ ადგილს შავი ზღვის პორტებიდან და ტანადან სარაიმდე, შემდეგ კი ცენტრალურ აზიამდე მიმავალი გზა დომინირებდა. რეალობა კი უფრო კომპლექსური უნდა ყოფილიყო. აღმოსავლეთ-დასავლეთის მარშრუტებთან ერთად, ევრაზიული სტეპები ასევე ჩრდილოეთ-სამხრეთული სავაჭრო მიმართულებებით იყო გადასერილი. ერთ-ერთი უნდა ყოფილიყო კასპიის სანაპიროს გასწვრივ. შავი და აზოვის ზღვებიდან გზა აღმოსავლეთით ვოლგისპირეთამდე უნდა მისულიყო და ერთ-ერთი განშტოება სამხრეთით, შირვანამდე და ჩრდილოეთ ირანამდე უნდა ჩასულიყო.

როგორც ჩანს, აღნიშნული გზა საკმაოდ აქტიურად გამოიყენებოდა. მაგალითად, ცნობილია, რომ ტანადან ორი იტალიელი ვაჭარი, ანდრიოლო მალიბიერო და ზანიან და მოლინი, კასპიის ზღვამდე მივიდნენ, შემდეგ კი შემახამდე მისულან, სადაც 1390-1391 წლებში გარდაიცვალნენ⁴⁷.

XIV-XV საუკუნეების მიჯნაზე ევრაზიის სტეპებიდან კავკასიის გავლით მახლობელ აღმოსავლეთამდე სავაჭრო გზებზე გარკვეული ინფორმაცი-

⁴⁶ Clavijo Embassy to Tamerlane, 1403-1406, გვ. 163.

⁴⁷ A. Tzavara. Morts en Terre E'Trangere. Les Vénitiens en orient (second moitié du XIVe – première moitié du XVe siècle). Thesaurismata. 30. 2000, გვ. 189-239. ისიც საკვებით შესაძლებელია, რომ ვოლგისპირეთიდან სავაჭრო გზები უფრო ჩრდილოეთითაც გადიოდა, სადაც ევროპელი ვაჭრები, მართალია ნაკლებად სავარაუდოა, რომ თვითონ ჩასულიყვნენ, მაგრამ ადგილობრივი მოსახლეობა აქტიურად იყო ჩაბმული ბეწვეულის მოპოვებასა და მისი სამხრეთით ჩატანაში.

ის ამოღება შეგვიძლია ბავარიელი საჭურველმტვიროველი ჰანს შილტბერგერის მიერ დაწერილ „მოგზაურობის წიგნიდან“⁴⁸. ჩვენთვის საინტერესოა შილტბერგერის მახლობელი აღმოსავლეთიდან სტეპებში გადასასვლელად არჩეული გზა⁴⁹:

„პირველად გაიარა ერთ ქვეყანაში, რომელსაც ჰქვია სტრავა. [ამ] ქვეყანაში ამზადებდნენ აბრეშუმს. იქიდან [გაიარა] ერთ ქვეყანაში, რომელსაც ჰქვია გურჯი და [მცხოვრებნი] ქრისტიანები არიან. [მათ] ქრისტიანული რელიგია აქვთ და წმინდა გიორგი არის ამ ქვეყნის მფარველი. იქაც აბრეშუმს ამზადებენ.

შემდეგ [გაიარა] ქვეყანაში, რომელსაც ჰქვია ლოჰინშანი. იქაც აბრეშუმს ამზადებდნენ.

შემდეგ [გაიარა] ქვეყანაში, რომელსაც ჰქვია შურბანი. იქ გამოჰყავთ საუკეთესო აბრეშუმი, რომლისგანაც ამზადებენ კარგ ქსოვილებს დამასკოში, კაფაში და ბურსაში – თურქეთის მთავარ ქალაქში. აბრეშუმი მიაქვთ აგრეთვე ვენედიგსა და ლუკაში, სადაც საუკეთესო ხავერდს ქსოვენ, მაგრამ ამ მხარეში ძალიან არაჯანსაღი ჰავაა.

იქიდან წავიდა ქვეყანაში, რომელსაც თათრულად თემურკაფუ ჰქვია და ნიშნავს რკინის ჭიშკარს, რომელიც სპარსეთს თართარიისაგან ჰყოფს...“

„მოგზაურობის წიგნის“ ეს მონაკვეთი ჩვენთვის რამდენიმე პუნქტით არის საინტერესო. პირველი ისაა, რომ აქ საქართველოა ნახსენები, მაგრამ ავტორს „გურჯი“ იმგვარად აქვს ჩასმული, რომ ეჭვს იწვევს თუ რამდენად რეალურად გაიარა შილტბერგერმა საქართველოს ტერიტორია, ან თუ გაიარა საქართველოს რა ნაწილზე ჰქონდა ავტორის საუბარი. მარშრუტი სტრავა-გურჯი-ლოჰინშანი-შურბანი-თემურკაფუ სამხრეთიდან ჩრდილოეთამდე მიმავალი მაგისტრალია. სტრავა ასტარა უნდა იყოს, შურბანი – შირვანი, ხოლო თემურკაფუ კი დარუბანდი⁵⁰. ლოჰინშანის ზუსტი ლოკაცია კი უცნობია, მაგრამ ის უეჭველია სამხრეთ-ჩრდილოეთის მიმართულებაზე უნდა ყოფილიყო.

შილტბერგერის ნაშრომში ხშირად მცდარ გეოგრაფიულ ტერმინებს და მრავალ ბუნდოვანებას ვხვდებით. მთავარი პრობლემა ისაა, რომ ავტორს ეს

⁴⁸ P. Хенниг. Неведомые земли. Том III. Москва. 1962, გვ. 390-393.

⁴⁹ ე. მამისთვლიშვილი. საქართველო ჰანს შილტბერგერის „მოგზაურთა წიგნი“. „მაცნე“. 1980, გვ. 104-119.

⁵⁰ ე. მამისთვლიშვილი. საქართველო ჰანს შილტბერგერის „მოგზაურთა წიგნი“, გვ. 110.

ნაშრომი აღწერილი მოვლენებიდან რამდენიმე ათწლეულის შემდეგ შეუქმნია. მრავალი ფაქტი გამიზნულად, ან ძალაუბრად დამახინჯებული ფორმით იქნებოდა ჩაწერილი⁵¹. მიუხედავად ამისა, ზემოთმოყვანილ პასაჟში ნათლად ჩანს, რომ მოგზაურებმა სამხრეთიდან ჩრდილოეთის მიმართულებით იმოგზაურეს. ნაკლებად სავარაუდოა, რომ შილტბერგერს საქართველოს შუაგულში შეეხვია და შემდეგ ისევ აღმოსავლეთით კასპიის ზღვისკენ წასულიყო. ამავდროულად, ის კონკრეტული ცნობები, რომელიც მას მოაქვს საქართველოზე არ შეიძლება სრულიად მოგონილ ამბად ჩაითვალოს. დიდი ალბათობით, ქართულ მონარქიას აღმოსავლეთით, თემურ-ლენგის ლაშქრობების შემდეგ, ჯერ კიდევ ჰქონდა პირდაპირი პოლიტიკური გავლენა გარკვეულ ტერიტორიებზე, რომელზეც ბავარიელმა გაიარა. უეჭველია, ბავარიელს თბილისზე რომ გაეგლო, ქალაქს აუცილებლად ახსენებდა. მაგრამ ჩვენთვის აქ მთავარი ისაა, რომ შილტბერგერს ტრანზიტისთვის არ აურჩევია საქართველოს ტერიტორიის ძირითადი ნაწილი, არამედ ევრაზიის სტეპებში მოსახვედრად იყენებდა შირვანი-დარუბანდის გზას.

ის რომ ჩრდილოეთ ირანიდან დარუბანდამდე მისასვლელად საქართველოს ტერიტორიაზე გავლა არ იყო საჭირო დასტურდება მონღოლების პერიოდზე ჟამთააღმწერელთან შემონახული ერთ-ერთი მონაკვეთიდან. მაგალითად, როდესაც 1220-იან წლებში მომთაბარეები პირველად შემოვიდნენ საქართველოში და სამშვილდემდე მივიდნენ, დარუბანდამდე მისასვლელად მათ მკვეთრად უკან დაიხიეს და ჩრდილოეთ კავკასიას მიაშურეს (სავარაუდოდ) შირვანის და კასპიის ზღვის დასავლეთ სანაპიროს გასწვრივ⁵². მონღოლებზე საუბრისას ჩვენ ასევე ვახსენეთ XIII საუკუნის შუა ხანებში რუბრუკის და კილიკიის მეფის, ხეთუმ I-ის მოგზაურობებს მახლობელი აღმოსავლეთიდან სტეპებში და პირიქით. ამ ორ შემთხვევაშიც გზები საქართველოს აღმოსავლეთით და სამხრეთით მდებარე ტერიტორიებზე გადიოდა.

ის რომ, თემურ-ლენგისთვის დარუბანდის გზა პოპულარული რჩებოდა და რეალურად ერთ-ერთ ყველაზე ეფექტიან ტრანზიტულ მარშრუტს წარმოადგენდა მახლობელ აღმოსავლეთსა და სტეპებს შორის, კლავიზოს ცნობაც ადასტურებს. თემურ-ლენგი დარუბანდს აკონტროლებდა და იქიდან უზარმაზარ ფინანსურ მოგებას ნახულობდა, რადგან ქალაქი ჯერ კიდევ ინარჩუნებდა საბაჟო ცენტრის ფუნქციას. მოგება იმდენად დიდი უნდა ყოფილიყო, რომ

⁵¹ P. Хенниг. Неведомые земли, გვ. 394-396.

⁵² ჟამთააღმწერელი. ასწლოვანი მატიანე, გვ. 533.

ის სამარყანდის შემოსავლებს უტოლდებოდა. დარუბანდი თავისი გეოგრაფიული ადგილმდებარეობიდან გამომდინარე ყოველთვის აქტიურ სატრანზიტო/საბაჟო როლს ასრულებდა. ასე, მაგალითად, ჟამთააღმწერელთან შემონახული არაპირდაპირი ცნობებიდანაც ჩანს. როდესაც ოქროს ურდოს მმართველი ბერქე ხანის ჯვარი უკუგდებული იყო, ოსებს გადაულახავთ დარუბანდი და შემდეგ უკვე ჰულაგუსთან მისულან⁵³. ასეთი შემთხვევა არ შეიძლება ცალკეული მოვლენა ყოფილიყო, არამედ სტეპებიდან მახლობელ აღმოსავლეთში აქტიურ მიმოსვლაზე უნდა მიუთითებდეს.

საქართველოში თემურ-ლენგის ლაშქრობებს გამანადგურებელი შედეგები ჰქონდა. საქართველოსთვის ვითარება არც მანამდე იყო სახარბიელო, რადგან თემურ-ლენგმა ცენტრალურ აზიაზე და ირანის აღმოსავლეთ ნაწილზე სამხედრო-პოლიტიკური კონტროლის დამყარებით რეგიონში მნიშვნელოვანი სავაჭრო გზები იგდო ხელთ. სავაჭრო-ეკონომიკური ვითარება მეტად დამძიმდა, როდესაც თემურ-ლენგმა რეი⁵⁴ და სულთანია აიღო და აზერბაიჯანში შეიჭრა⁵⁵.

საქართველოზე პირველი ლაშქრობის დაწყებამდე თემურ-ლენგმა ნახიჩევანი, გარნისი და კარი დაიპყრო. სამივე ქალაქზე გაბატონება დამპყრობელს შესაძინევ უპირატესობას ანიჭებდა მომდევნო სამხედრო მოქმედებების საწარმოებლად. ამის გარდა, ეს ქალაქები ერთმანეთთან სავაჭრო-ეკონომიკური კუთხით მჭიდროდ იყო დაკავშირებული.

საქართველოში ლაშქრობების პარალელურად თემურ-ლენგმა მდიდარი ისფაჰანიც აიღო და მოსახლეობის დიდი ნაწილი ამოჟლიტა. ამან დიდი გავლენა მოახდინა დანარჩენ ირანზე. შირაზმა და სხვა ქალაქებმა დამორჩილება ამჯობინეს. ამ ქალაქებიდან სავაჭრო გზები ცენტრალურ აზიამდე, კერძოდ კი თემურ-ლენგის მთავარ ქალაქებამდე, სამარყანდსა და ბუხარამდე, აღწევდა.

მიუხედავად იმისა, რომ თემურ-ლენგმა მოახერხა სამხრეთ კავკასიის დიდი ნაწილის დამორჩილება, ეს არ აკავებდა თოხთამიშს სტეპებიდან სამ-

⁵³ ჟამთააღმწერელი. ასწლოვანი მატიანი, გვ. 594.

⁵⁴ რეი კარგ მაგალითს წარმოადგენს იმისა, თუ რამდენად მძიმე შედეგები მომტანი შეიძლება ყოფილიყო თემურ-ლენგის ლაშქრობები. კლავიხო თავის მოგზაურობისას რეის მიტოვებულ ქალაქად იხსენიებს (Clavijo Embassy to Tamerlane, 1403-1406, გვ. 89). თუმცა შესაძლებელია ისიც, რომ რეის დაქვეითება ჯერ კიდევ მონღოლთა ლაშქრობებს შედეგებს უნდა უკავშირდებოდეს (Ибн ал-Асир. Полный свод истории, გვ. 359.).

⁵⁵ M. Prawdin. The Mongol Empire, გვ. 442-443.

ხრეთით თავდასხმები განეხორციელებინა. დარუბანდი და შირვანი, თავისი გეოგრაფიიდან გამომდინარე, სამხედრო მოქმედებების ეპიცენტრს წარმოადგენდა. ბუნებრივია, რომ სამარყანდელ დამპყრობელს სურდა საქართველოს მორჩილებაში ჰყოლოდა, რადგან ეს მას მეტ სამხედრო-პოლიტიკურ გავლენას მიანიჭებდა ოქროს ურდოსთან ბრძოლაში

მაგრამ ჩვენ ასევე ვახსენეთ ის, რომ წმინდა სამხედრო-პოლიტიკური მიზეზების გარდა, თემურ-ლენგის საქართველოში დაინტერესება სავაჭრო გზებით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული. ეს არ გულისხმობდა ქვეყნის შიგნით რეგიონებს შორის დამაკავშირებელი სავაჭრო გზების⁵⁶ გაკონტროლების სურვილს. ეს არც ეკონომიკური მიზნით დარიალის გაკონტროლებისკენ სწრაფვას გულისხმობდა, რადგან აღნიშნულ მარშრუტზე მსხვილი სავაჭრო-ეკონომიკური აქტივობა შეუძლებელი იყო გეოგრაფიული პირობების გამო. ეს კარგად აისახება ისტორიულ წყაროებში დარიალზე ინფორმაციის სიმწირით. ვფიქრობ, აქ ჩვენ უფრო სხვა მიმართულებით უნდა ვიყურებოდეთ, კერძოდ იმ სავაჭრო გზებისკენ, რომლებიც საქართველოს სამხრეთ საზღვარზე ან მის სიახლოვესთან გადიოდა. თემურ-ლენგმა ფაქტობრივად ააღორძინა თავრიზი-ტრაპიზონის სავაჭრო დერეფანი, რომელიც რამდენიმე გზისგან შედგებოდა. რადგან ეს გზები საქართველოს საზღვრებთან ახლოს გადიოდა, ამ სავაჭრო გზებზე ქართველების თავდასხმის დიდი საფრთხე არსებობდა.

ის რომ ქართველებს შეეძლოთ სამხრეთით არსებული საკვანძო სავაჭრო გზების გაჭრა შემდეგით დასტურდება. როდესაც თემურ-ლენგი ინდოეთში სალაშქროდ იყო გასული, 1397 წელს, გიორგი VII საქართველოს სამხრეთით მდებარე ალინჯის ციხეს შეუტია, სადაც თემურის ლაშქარმა მარცხი იწვნია⁵⁷. წყაროებიდან ჩანს, რომ ეს წმინდა სამხედრო ოპერაცია იყო, მაგრამ უდავოა ამ წამოწყებას აღმოსავლეთ-დასავლეთის სავაჭრო მიმართულებაზე ვნებათაღელვა უნდა გამოეწვია. მართლაც, ალინჯის ციხეს არა მარტო დიდი სამხედრო, არამედ სავაჭრო-ეკონომიკური მნიშვნელობაც გააჩნდა. ციხიდან მარტივი იყო გარშემო არსებული ვრცელი სივრცის გაკონტროლება. ციხესთან ახლოს გადიოდა აღმოსავლეთ-დასავლეთის დამაკავშირებელი ერთ-ერთი სავაჭრო გზა⁵⁸.

⁵⁶ ნ. ბერძენიშვილი. გზები რუსთაველის ეპოქის საქართველოში. თბ. 1966, გვ. 7-111.

⁵⁷ ძეგლი ერისთავთა, გვ. 358; გ. ჭეიშვილი. ქუეყანა ანისისა. თბ. 2017, გვ. 81.

⁵⁸ ალინჯის ციხის როლზე და ქართველების მიერ მასზე მიტანილი შეტევების შესახებ არსებული სომხური წყაროების კარგი მიმოხილვაა თ. ევლოშვილის სადისერტაციო ნაშრომში – სომხური წყაროები თემურ-ლენგის საქართველოში ლაშქრობის შესახებ. თბ. 2006, გვ. 87-99.

თემურ-ლენგის შემოსევებისგან მიღებული ზარალის მიუხედავად, ქართველებს მაინც გააჩნდათ საკმარისი სამხედრო პოტენციალი სამხრეთის მიმართულებით აქტიური სამხედრო კამპანიები ეწარმოებინათ. მსგავსად XII-XIII საუკუნეებისა, როდესაც ქართველი მეფეები სამხრეთით ლაშქრობდნენ სავაჭრო გზების დასაკავებლად, გიორგი VII-მ თემურ-ლენგის გარდაცვალების შემდეგ მის იმპერიაში დაწყებული არეულობით ისარგებლა და ერზერუმიდან და ყარსიდან თითქმის თავრიზამდე არსებულ ტერიტორიებზე ულაშქრია⁵⁹. თუ კლავიხოს ამ ცნობას XV საუკუნის სპარსულენოვანი ისტორიკოსის მირხონდის ცნობასაც⁶⁰ მივუმატებთ და განვიხილავთ მათ, როგორც გიორგი VII-ის მიერ მოწყობილ ორ სხვადასხვა ლაშქრობას⁶¹, მაშინ ეს უფრო ნათლად მიანიშნებს იმაზე, თუ როგორი ფართო სამხედრო ოპერაციების წარმოება შეეძლო გიორგი VII-ს სამხრეთით, ზუსტად იმ ადგილებში, სადაც თემურ-ლენგის დროს ჩამოყალიბებული უმთავრესი სავაჭრო გზა მიემართებოდა მცირე აზიიდან ცენტრალურ აზიამდე და ჩინეთამდე.

გიორგი VII-ის მიერ წარმოებული ეს სამხედრო კამპანიები მოწმობს იმაზე, თუ როგორ საფრთხეს წარმოადგენდა ქართველი მეფე თემურ-ლენგის კონტინენტური მნიშვნელობის სავაჭრო-ეკონომიკური გეგმებისთვის. ირანის და მცირე აზიის ქალაქებისთვის საქართველო საკვანძო სავაჭრო გზებთან ისევ სახიფათოდ ახლოს მდებარეობდა. ამ გადმოსახედიდან, არ უნდა გამოვრიცხოთ, რომ საქართველოს წინააღმდეგ თემურ-ლენგის მიერ მრავალჯერადი ლაშქრობების უკან ზუსტად საქართველოს სამხედრო პოტენციალის განადგურების და სავაჭრო გზებისგან მეტად ჩამოშორების სურვილი იყო.

ჩვენი მოსაზრება, რომ თემურს აშინებდა ქართველების პოტენციალი სავაჭრო გზებისთვის საფრთხე შეექმნათ, მეტად გამყარდება კიდევ ერთი საინტერესო ფაქტით. თემურ-ლენგის მიერ 1401 წლის დაგეგმილი ლაშქრობის შედეგებით, გიორგი VII-სთან მოლაპარაკებების შედეგად კომპრომისი იქნა მიღწეული. ქართველი მეფე ხარკის გადახდას და ჯარის დახმარებას კისრულობდა. ამასთან ერთად, ქართველებს ხელი არ უნდა შეეშალათ მუსლიმი

⁵⁹ Clavijo Embassy to Tamerlane, 1403-1406, გვ. 169.

⁶⁰ რ. კიკნაძე, ქართველი და აზერბაიჯანელი ხალხების საბრძოლო თანამეგობრობის ისტორიიდან. საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობის საკითხები. წ. II. თბ. 1992, გვ. 131.

⁶¹ ე. მამისთვალიშვილი. რუი გონსალეს დე კლავიხოს ცნობები საქართველოს შესახებ. „მნათობი“. 1978, გვ. 118-126.

ვაჭრობისთვის⁶². ვაჭრობის ხსენება საზავო ხელშეკრულებაში ნიშანდობლივია, რაც ამკარად მიანიშნებს იმაზე, რომ ქართველებს შეეძლოთ ქარავენების გადაადგილებისთვის ხელის შეშლა.

დადებული ზავის მოქმედება დიდ ხანს არ გაგრძელებულა, რადგან უკვე 1402 წელს თემურ-ლენგი ხელახლა შეიჭრა საქართველოში და თორთუმის ციხეს შეუტია. ლაშქრობის მიზეზი ქართველების მიერ მუსლიმების შევიწროება, ხარკის გადახდაზე უარი და გამვლელებზე თავდასხმები იყო⁶³. თორთუმიდან მუსლიმების შევიწროება და გამვლელების შეწევა აღქმული უნდა იყოს, როგორც ქართველების მიერ ვაჭრობისთვის ხელის შეშლა. თორთუმის ეპიზოდი რომ რეალური ამბავია და რომ საქმე ვაჭრობის შევიწროებას ეხებოდა თემურ-ლენგის სხვა კამპანიებიდან კარგად ჩანს. მაგალითად, ერაყში ლაშქრობისას ვაჭრობმა მას ცნობა მიუტანეს, რომ ტიკრიტის ციხე-სიმაგრეში გამაგრებულები მუსლიმებს ავიწროვებდნენ. ამკარაა, რომ აქ საქმე ვაჭრობის ობსტრუქციასთან იყო, როგორც ეს, დიდი ალბათობით, თორთუმის შემთხვევაში მოხდა. სამარყანდელის რეაქცია იყო მყისიერი – ტიკრიტის აღება და დამნაშავეების მკაცრად დასჯა⁶⁴.

თორთუმის ციხეზე შეტევის მიტანა, რომ მხოლოდ ქართველების პოლიტიკური დაუმორჩილებლობით არ იყო ნაკარნახევი, არამედ სავაჭრო-ეკონომიკური ინტერესებითაც, იმითაც შეიძლება აიხსნას, რომ ციხის დალაშქვრის შემდეგ, თემურმა მისი სრულად განადგურება ბრძანა⁶⁵. თორთუმი, როგორც ჩანს, აღმოსავლეთ-დასავლეთ მიმართულების სავაჭრო გზაზე მდებარეობდა, საიდანაც მარტივად ხორციელდებოდა მიმდებარე ტერიტორიების თუ გამავალი გზების გაკონტროლება. ციხე-სიმაგრე დაკავშირებული იყო მიმდებარე მნიშვნელოვან ქალაქებთან, რადგან აღნიშნული ლაშქრობის შემდეგ, თემურ-ლენგმა თორთუმიდან გეზი ერზერუმისკენ⁶⁶ აიღო, ახლოს მივი-

⁶² დ. კაციტაძე. საქართველო XIV-XV საუკუნეთა მიჯნაზე, გვ. 151; კ. ტაბატაძე. ქართველი ხალხის ბრძოლა უცხოელ დამპყრობთა წინააღმდეგ XIV-XV საუკუნეების მიჯნაზე. თბ. 1974, გვ. 156-157.

⁶³ Шараф ад-Дин Али Йазди. Зараф-наме, გვ. 292.

⁶⁴ Шараф ад-Дин Али Йазди. Зараф-наме, გვ. 174-178.

⁶⁵ თემურ-ლენგის ლაშქრობები უშუალოდ არტანუჯს არ შეხებია, თუმცა სამარყანდელმა დამპყრობელმა მოახსრა ახლომდებარე ტერიტორიები: კოლა-არტანის და ტაო (ჯ. სამუშია. არტანუჯის ციხე-ქალაქი (ისტორიული ნარკვევი). თბ. 2008, გვ. 56).

⁶⁶ ერზერუმი დიდი და მნიშვნელოვანი ქალაქი იყო, თუმცა გარკვეული დაქვეითება, როგორც ჩანს, ამ ქალაქსაც დაეტყო. კლავიხოს თქმით ერზერუმი უწინ დიდი და უმდიდრესი ქალაქი იყო (Clavijo Embassy to Tamerlane, 1403-1406, გვ. 172, 174).

და ერზინჯანთან და შეტევა განიზრახა ახლომდებარე გომახის ციხეზე. ეს გეოგრაფიული არეალი ოსმალებსა და თემურ-ლენგს შორის მოსაზღვრე ტერიტორიას წარმოადგენდა. როგორც ჩანს, თორთუმი-ერზინჯანი-გომახის ციხე ერთ ხაზს წარმოადგენდა, რაც თემურ-ლენგს მცირე აზიის აღმოსავლეთ ნაწილში (მაგალითად, ერზინჯანიდან ტრაპიზონამდე ხაზი) არსებულ სავაჭრო გზებზე ბატონობას გაუმყარებდა. ასევე, აღნიშნულ მაგისტრალზე გაბატონება ქართველების, თუ რომელიმე სხვა ძალისგან, მცირე აზია-თავრიზი-ცენტრალური აზიის მაგისტრალის დაცვის შესაძლებლობას წარმოადგენდა.

წმინდა სამხედრო-სტრატეგიული კუთხით აღნიშნული მაგისტრალის ხელში ჩაგდება მოასწავებდა თემურ-ლენგის მყარ გაბატონებას მცირე აზიის მნიშვნელოვან ნაწილზე. ეს, თავის მხრივ, წინააღმდეგობაში მოდიოდა ოსმალების სავაჭრო-ეკონომიკურ და სამხედრო-სტრატეგიულ მიზეზებთან. ორ ძალას შორის შეჯახება გარდაუვალი იყო, რაც დაგვირგვინდა კიდევაც 1402 წელს ანგორასთან (ანკარასთან) გამართულ გადამწყვეტ ბრძოლით, რომელშიც ბაიაზეთი დამარცხდა⁶⁷.

ჩვენ ზემოთ ვახსენეთ როგორ ახასიათებდა თემურ-ლენგს სავაჭრო გზების შეცვლა. იგივე მოხდა თორთუმის შემთხვევაშიც. ამ ციხეზე გამავალი გზა თემურ არ აწყობდა, რადგან ის საქართველოს ტერიტორიაზე გადიოდა და რთულად გასაკონტროლებელი იყო. ციხეზე გამავალი სავაჭრო გზის ხელში ჩაგდებით, დაიწყო თორთუმის მარშრუტის დაქვეითება და სავაჭრო გზის უფრო სამხრეთით გადატანა. ამას მოწმობს კლავიხოს მოგზაურობა. კასტილიელის გასვლა ქართულ ტერიტორიაზე კარგ მაგალითს იძლევა იმისა, თუ როგორ იყო დამოკიდებული სავაჭრო და უბრალოდ საკომუნიკაციო გზები რეგიონში ზოგად უსაფრთხოებაზე. ყარა-იუსუფის დარბევითმა ლაშქრობებმა აიძულა კასტილიელი ელჩი, რომ გზა შეეცვალა⁶⁸. ასე, ელჩობა აღმოჩნდა ანისში და შემდეგ უშუალოდ ქართულ ტერიტორიებზე, კერძოდ,

⁶⁷ თემურ-ლენგის ამ და წინა წარმატებებმა მასზე ევროპა აალაპარაკა. იხ. К. Гюрай. Отношения эмира Тимура с Европой до и после битвы при Анкаре. «Золотоордынское обозрение». 3. 2015, გვ. 34-42.

⁶⁸ ის სავარაუდო მარშრუტი, რომელიც შეიძლება კლავიხოს გაეგვლო სამარყანდიდან უკან ესპანეთამდე, ე. მაძისთვალიშვილის მიხედვით, სავარაუდოდ, შემდეგი სახის იყო: ყარსი – დემურ-კაპი-კოლა – გუნდორის გადასასვლელი – მუშეხი – კოსორი – ავჭალა – თუთმაში – ახსორის გადასასვლელი – თორთუმი (ე. მაძისთვალიშვილი. რუი გონსალეს დე კლავიხოს ცნობები საქართველოს შესახებ, გვ. 121).

თორთუმთან⁶⁹. ყოველივე ეს XV საუკუნის დასაწყისისთვის მიანიშნებდა თორთუმზე გამავალი გზის მეორეხარისხოვან მნიშვნელობაზე. მოგზაურები და ქარავნები ამ გზას მხოლოდ იძულებით თუ აირჩევდნენ⁷⁰.

ამრიგად, თემურ-ლენგმა საქართველოს საზღვრებთან ან მის უკიდურეს სამხრეთ ნაწილში არსებული სავაჭრო გზები უფრო სამხრეთით გადაიტანა. ამის ერთ-ერთი მიზეზი თავრიზი-ტრაპიზონის სავაჭრო გზების მორღვევის ქართველებისგან მომდინარე სამხედრო საფრთხე იყო. ამით თემურ-ლენგი მონღოლების პოლიტიკას აგრძელებდა: საქართველოდან სავაჭრო გზების უფრო სამხრეთით გადატანა.

როგორც ვხედავთ, იმ მწირი ინფორმაციითაც, რომელიც ჩვენს ხელთაა, ნათლად ჩანს, როგორი საფრთხის შექმნა შეეძლო გიორგი VII-ს თემურ-ლენგისთვის. ეს უკანასკნელი დიდად შეწუხებული უნდა ყოფილიყო ქართველი მეფის სამხედრო პოტენციალით და სამხრეთით სავაჭრო გზებზე გაჭრის საფრთხით.

ზემოთმოყვანილი მსჯელობიდან გამომდინარე, ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებული მოსაზრება თემურ-ლენგის საქართველოს ტერიტორიაზე სავაჭრო გზების აღდგენის სურვილის შესახებ უნდა გადაიხედოს. უცნაური იქნებოდა თემურ-ლენგს ილხანთა დროინდელი მთავარი სავაჭრო გზისთვის ალტერნატიული სავაჭრო გზის ჩამოყალიბება რომ ეცადა. ჩვენ ვნახეთ, როგორი გამალებით ებრძოდა ის კონკურენტ მარშრუტებს და ანადგურებდა მათ, როგორც ეს ტანა-სარაი-ბერკე-ურგენჩის შემთხვევაში მოხდა. ასევე ვნახეთ, როგორ დააქცია თორთუმზე გამავალი გზაც. ყველაფერი მეტყველებს მის მიზანმიმართულ პოლიტიკაზე საქართველო სავაჭრო გზებს ჩამოაშოროს.

იმ შემთხვევაშიც კი თუ თემურ-ლენგი მართლაც საქართველოზე გამავალი სავაჭრო გზების აღდგენაზე იფიქრებდა, ბაილაკანი-განჯა-თბილისი-გორი-ახალციხის მიმართულება მისთვის მაინც ვერ იქნებოდა ისეთი მნიშვნელობის, როგორც თავრიზზე და მცირე აზიაზე გამავალი მარშრუტი იყო. ეს უკანასკნელი ტრანსკონტინენტურ სავაჭრო გზას წარმოადგენდა, რომელიც ტრაპიზონში და მცირე აზიის სხვა ქალაქებში იწყებოდა, სამარყანდს და იქიდან ინდოეთს და ჩინეთს აღწევდა⁷¹. საქართველოზე გამავალი სავაჭრო გზა

⁶⁹ Clavijo Embassy to Tamerlane, 1403-1406, გვ. 172, 174.

⁷⁰ ვ. სამუშია მიიჩნევს, რომ თემურ-ლენგის გარდაცვალების შემდეგ რეგიონში წარმოქმნილმა არეულობამ, ხანმოკლე დროით თორთუმის ციხის აღორძინებას შეუწყო ხელი (ვ. სამუშია. თორთუმის ციხე. ტაო-კლარჯეთის ციხე-სიმაგრეები. ტ. III. თბ. 2020, გვ. 94).

⁷¹ Б. А. Ахмедов, Р. Г. Мукминова, Г. А. Пугаченкова. Амир Тему́р. Жизнь и общественно-политическая деятельность. Ташкент. 1999, გვ. 108-109.

კი მხოლოდ ლოკალური მნიშვნელობის იქნებოდა და სრულად მიბმული თავ-რიზი-ერზერუმი-ტრაპიზონის მაგისტრალზე. ამიტომაც, თემურ-ლენგის საქართველოში ლაშქრობების მიზეზების მხოლოდ ერთი კონკრეტული მიზეზით ახსნა არ იქნება სწორი. აქ უფრო კომპლექსური მიდგომაა საჭირო. პოლიტიკურ-რელიგიურ მიზეზებთან ერთად, რვა ლაშქრობის უკან უდავოა თემურ-ლენგის სავაჭრო გზებით დაინტერესება.

თემურ-ლენგის ლაშქრობების მხიმი შედეგები

სამარყანდელ დამპყრობელს ეკონომიკურად ღონიერი საქართველო დახვდა. მისი ლაშქრობების შედეგად კი ქვეყნის სავაჭრო-ეკონომიკური პოტენციალი კი მნიშვნელოვნად დაქვეითდა⁷².

XIV საუკუნის ბოლო მეოთხედში ქვეყნის ძლიერ ეკონომიკურ პოზიციაზე თუნდაც ის ძვირფასი საჩუქრებიც კი მეტყველებს, რითაც ქართველ მმართველებს სურდათ თემურ-ლენგის დამეგობრება და ის, რომ, როგორც ჩანს, სამარყანდელი დამპყრობელი მართლაც დაინტერესებული იყო ქართული საგანძურის ხელში ჩაგდებით⁷³. ქვეყნის სიძლიერეზე ასევე მეტყველებს ისტორიულ წყაროებში შემონახული ის მონაკვეთები, სადაც დამპყრობელი საქართველოს დასამარცხებლად მოსახლეობის და სოფლის მეურნეობის მიზანმიმართულ ამოწვევტას/განადგურებას მიმართავდა⁷⁴.

თავრიზიდან გზა ნახიჩევანისკენ მიდიოდა. ახლომდებარე სურმარის ციხიდან გზა ყარსამდე აღწევდა. ზუსტად ამ მიმართულებით იხელმძღვანელა თემურ-ლენგმა, როდესაც 1386 წელს პირველად რეგიონში შეიჭრა. ყარსი დამპყრობლის რისხვას გადაურჩა. ამის ერთ-ერთი ახსნა შეიძლება იყოს ყარსის დიდ სავაჭრო გზაზე მდებარეობა და აქედან მომდინარე მისი განსაკუთრებული მნიშვნელობა თემურის სავაჭრო-ეკონომიკურ გათვლებში.

როგორც ჩანს, თემურ-ლენგის ლაშქრობების დაწყებამდე საქართველოს

⁷² ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა (საქართველოს გეოგრაფია). თ. ლომოურის და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით. თბ. 1941, გვ. 78, 89.

⁷³ Иоанн де Галонифонтибус. Сведения о народах Кавказа (1404 г.) (из сочинения «Книга познания мира»). Баку. 1980, გვ. 13; ისტორია თემურ-ლენგისა და მისი შთამომავლებისა. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი და კომენტარები დაურთო კარლო კუციაძე. თბი. 1987, გვ. 24.

⁷⁴ სომხურ ხელნაწერთა XIV-XV საუკუნეების ანდერძების (პიშატაკარანების) ცნობები საქართველოს შესახებ. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, კომენტარები და შენიშვნები დაურთო ალექსანდრე აბდალაძემ. თბ. 1978, გვ. 26-30, 42-43.

სამხრეთული საზღვარი ყარსამდე აღწევდა, რაც ნიშნავდა იმას, რომ ქვეყნის საზღვრებში აღარ შედიოდა ნახიჩევანი, გარნისი და საკუთრივ კარი, თუმცა შედიოდა შავშეთ-კლარჯეთი და სხვა ტერიტორიები⁷⁵. მისი ლაშქრობების შედეგად კი საქართველოს მრავალი ტერიტორია ჩამოსცილდა. მაგალითად, პირველი ლაშქრობის შედეგად, საქართველოს ჩამოშორდა გაჩინ-ხაჩენი, დიდი ალბათობით, შამქორი და მთელი შაქის ქვეყანა. შაქი და შირვანის მმართველებმა თემურს მორჩილება გამოუცხადეს. თემურის ლაშქრობების შედეგად, საქართველომ ასევე ლორე და ანისი დაკარგა, რომელიც ბაგრატ V-ის მმართველობისას ჯერ კიდევ საქართველოს ეკუთვნოდა⁷⁶.

სხვა მხრივ თემურ-ლენგის ლაშქრობების გამანადგურებელ შედეგებზე ქართულ ისტორიოგრაფიაში საკმაოდ ბევრი დაიწერა. აქ ჩვენ ერთ ფაქტს დავამატებთ. XIV საუკუნის ბოლო მეოთხედში მნიშვნელოვანი ცვლილება ხდება მონების წარმოშობის კომპოზიციაში. წარმოშობით ჩერქეზებმა, აფხაზებმა, მეგრელებმა და რუსებმა პირველი ადგილი დაიკავეს. XV საუკუნის პირველი წლებისთვის გენუასა და ვენეციაში მონები წარმოშობით, ძირითადად, კავკასიიდან იყვნენ⁷⁷. კავკასიიდან მონების რაოდენობის ზრდა შეიძლება პირდაპირ დაკავშირებული ყოფილიყო საქართველოში მიმდინარე პროცესებით. თემურ-ლენგის ლაშქრობებმა და განსაკუთრებით მისმა 1397 წლის კამპანიამ გამანადგურებელი შედეგები გამოიწვია ქართული მონარქიისთვის და იმ სავაჭრო გზებისთვის, რომელიც საქართველოს სამხრეთი მდებარეობდა⁷⁸.

თემურ-ლენგის ლაშქრობებმა სრულად შეცვალა რეგიონი. ოქროს ურდო განსაკუთრებით დასუსტდა, განადგურდა მნიშვნელოვანი ქალაქები. ამის ფონზე მონებით ვაჭრობა შავ ზღვაში ისევ გრძელდებოდა. მამლუქი ვაჭრები ისევ აქტიურად იღებდნენ მონაწილეობას სავაჭრო აქტივობებში.

⁷⁵ ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. XIII-XIV სს. მესამე წიგნი. თბ. 1941, გვ. 179-180; გ. მაისურაძე. ქართველი და სომეხი ხალხების ურთიერთობა XIII-XVIII საუკუნეებში, გვ. 99.

⁷⁶ ვ. გაბაშვილი. თათართა შემოსევები საქართველოში (ბაგრატ V და გიორგი VII). თბ. 1943, გვ. 12-13; დ. კაციტაძე. საქართველო XIV-XV საუკუნეთა მიჯნაზე, გვ. 185-190; XIV-XV საუკუნეების მიჯნაზე ქართველებს ანისი დაკარგული აქვთ. ჩვენ სხვადასხვა ცნობა მოგვეპოვება თემურ-ლენგის მიერ ანისის დაპყრობის თაობაზე. ერთია 1386 წელი, მეორე 1398. დიდი ალბათობით, თემურ-ლენგი, მას შემდეგ რაც ყარსში გაჩერდა და თბილისზე ლაშქრობა განიზარა, ანისზე გაიარა (გ. ჭეიშვილი. ქუეყანა ანისისა, გვ. 79-80).

⁷⁷ H. Barker. That Most Precious Merchandize. The Mediterranean Trade in Black Sea Slaves, 1260-1500. University of Pennsylvania Press. 2019, გვ. 130-151.

⁷⁸ H. Barker. That Most Precious Merchandize. The Mediterranean Trade in Black Sea Slaves, 1260-1500, გვ. 130-151

საქართველოს წინააღმდეგ და მიმდებარე ტერიტორიებზე წარმოებული ლაშქრობები ასევე იმაზე მეტყველებს, რომ თემურ-ლენგი ყარაბაღს იყენებდა, როგორც სამხედრო სამზადისისთვის საჭირო სივრცეს. ყარაბაღის არჩევა შემთხვევითი არ იყო. გარდა იმისა, რომ ამ ტერიტორიაზე თავდაცვა გეოგრაფიული პირობების გამო შედარებით მარტივი იყო, ყარაბაღიდან შესაძლებელი იყო ერთდროულად რამდენიმე ძირითად სამხედრო-სავაჭრო მაგისტრალზე გასვლა. პირველი იყო დარუბანდის გზა, მეორე – გზა თავრიზისკენ, საიდანაც უკვე ცენტრალურ აზიასთან დაკავშირება ხერხდებოდა. დასავლეთის და ჩრდილოეთ-დასავლეთის მიმართულებაზე თემურ-ლენგს საშუალება ეძლეოდა საქართველოსკენ და მცირე აზიის აღმოსავლეთზე გალაშქრება. ასე მოხდა 1399 წელს, როდესაც დამპყრობელმა ხორასნიდან ყარაბაღს მიადწია, საიდანაც საქართველოზე მორიგი ლაშქრობა მოაწყო. ლაშქრობის დასრულების შემდეგ ის ისევ ყარაბაღში დაბრუნდა.

თემურ-ლენგის სამხედრო კამპანიების ანალიზი მეტყველებს იმაზე, რომ სიხშირე, რომლითაც მისი ჯარები საქართველოში შედიოდნენ განპირობებული უნდა ყოფილიყო, როგორც ქართველების დაუმორჩილებლობით, ისე მათი სავაჭრო გზებიდან მეტად ჩამოშორების სურვილით. ნაკლებად სავარაუდოა თემურ-ლენგს საქართველოზე სავაჭრო გზების აღორძინება უნდოდა. პირიქით, როგორც ჩანს, თემურ-ლენგს აწუხებდა ის, რომ ქართველებს თავისი გეოგრაფიული მდებარეობის გამო მარტივად შეეძლოთ სამხრეთით მდებარე სავაჭრო გზების ფუნქციონირებისთვის ხელის შეშლა.

ძირითადი დასკვნები

ნიშანდობლივია, რომ თემურ-ლენგს თავდაპირველად ფართოდ არ დაურბევია საქართველო. წყაროების მიხედვით, მისი ლაშქრობების უმეტესობა კი გამოწვეული იყო ქართველების აჯანყებებით. შეიძლება იმის ვარაუდი, რომ თემურ-ლენგი საქართველოში შემოსვლით რამდენიმე მიზნის მიღწევას ცდილობდა, რომელთა შორის რელიგიური კომპონენტიც მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა⁷⁹. ჩვენ ამ თავში ყურადღება თემურ-ლენგის სავაჭრო-ეკონომიკურ პოლიტიკაზე გავამახვილებთ და გამოვთქვით ვარაუდი, რომ სამარყანდელი დამპყრობლის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიზანს სავაჭრო გზებიდან საქართველოს ჩამოშორება წარმოადგენდა. მართლაც, თუ გადავხედავთ სხვა

⁷⁹ ისტორია თემურ-ლენგისა და მისი შთამომავლებისა, გვ. 24-25.

რეგიონებში მის ლაშქრობებს, თემურ-ლენგის კამპანიებში ხშირად გაერთიანებული იყო რამდენიმე მიზანი: სავაჭრო გზებზე გასვლა, ნადავლის მოპოვება და მეტი უსაფრთხოებისთვის ტერიტორიების შემომტკიცება.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში თემურ-ლენგის საქართველოზე ლაშქრობების მნიშვნელობა ძირითადად სამხედრო-პოლიტიკური პრიზმით განიხილება. დამპყრობლის შეტევები საქართველოზე საერთო რეგიონულ ჭრილში განხილვისას, ნათელი ხდება, რომ თემურ-ლენგის მიზანი ასევე წმინდა ეკონომიკურიც იყო, კერძოდ კი სავაჭრო გზების მიმართულებების შეცვლა.

თემურ-ლენგის ლაშქრობებმა მძიმე შედეგი დატოვა ევრაზიაში გამავალ სავაჭრო გზებზე. ოქროს ურდოს სავაჭრო-ეკონომიკური პოტენციალის მოსპობის შემდეგ, თემურ-ლენგისთვის უმთავრესი სავაჭრო მაგისტრალი სამხრეთ მიმართულებით, ირანის გავლით გადაინაცვლა. ის ახლოს გადიოდა საქართველოსთან, თუმცა საქართველოს დასუსტებული პოზიციების გამო გიორგი VII-ის აქტიური სამხედრო პოლიტიკის მიუხედავად, ქვეყანა ვერ ახერხებდა ამ ტრანზიტულ ვაჭრობაში ჩართვას.

მაგრამ თემურ-ლენგის მმართველობის ცალმხრივად დახატვაც არ იქნება სრულიად სწორი. როგორც ზემოთ იყო ნაჩვენები, ის გზები და ქალაქები, რომელიც მის იმპერიულ გეგმაში ჯდებოდა, განვითარების მაღალ დონეს აღწევდნენ. ასე იყო თავრიზის შემთხვევაში, რომელიც თემურიანთა იმპერიაში სამარყანდის შემდეგ უმდიდრეს ქალაქს წარმოადგენდა. კლავიხოს მიერ მოყვანილი თავრიზის აღწერა ცხადყოფს იმაზე, რომ თემურ-ლენგის მხოლოდ როგორც გამანადგურებლის დახატვა არ იქნება სწორი⁸⁰.

საქართველოს გარშემო სამხრეთული სავაჭრო მიმართულების გარდა, კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მარშრუტი იყო დარუბანდი. თოხთამიშთან წარმოებული სამხედრო კამპანიების ძირითადი მიმართულებები იმაზე მეტყველებს, რომ კასპიის დასავლეთ სანაპირო ძირითადი სატრანზიტო მიმართულება იყო მახლობელი აღმოსავლეთიდან ევრაზიის სტეპებში მოსახვედრად.

ეს ორი მიმართულება ახლოს იყო საქართველოსთან და გიორგი VII-ის სამეფო დიდ საფრთხეს წარმოადგენდა თემურ-ლენგის გეგმებისთვის. როგორც ზემოთ იყო ნაჩვენები, ქართველ მეფეს რამდენჯერმე უცდია სამხრე-

⁸⁰ თავრიზზე საუბრისას მოგზაური აღნიშნავს ქალაქის სიდიადეს, მის მრავალ ქარვასლას, ბაზრებს, სადაც ყველა სახეობის ნაწარმი მოიპოვება. თავრიზმა, როგორც ჩანს, განსაკუთრებული შთაბეჭდილება დატოვა ელჩზე, რადგან ის საკმაოდ ფართოდ აღწერს ქალაქის სიდიდრეს. მხოლოდ ერთ ადგილას შეგვიძლია ნეგატიური კონტექსტი დავინახოთ, როდესაც ავტორი აღნიშნავს, რომ უწინ თავრიზში უფრო დიდი მოსახლეობა ცხოვრობდა (Clavijo Embassy to Tamerlane, 1403-1406, გვ. 81-83).

თით გაჭრა. ორ მოწინააღმდეგეს შორის 1401 წელს დადებულ ზავში ვაჭრების ხსენებაც საკმაოდ სიმპტომატურია.

სამხედრო სიძლიერის მიუხედავად, თემურ-ლენგის იმპერია არ იყო მყარი წარმონაქმნი. სამარყანდელის ლაშქრობები და მისი იმპერიის სტრატეგიული პოზიცია ბევრი რამით ჯალალ ედ-დინის მდგომარეობას გავდა. მახლობელ აღმოსავლეთში ორივე დამპყრობლის უმთავრეს სტრატეგიულ მიზანს მოწინააღმდეგე კოალიციის შექმნისთვის ხელის შეშლა იყო⁸¹. ორივეს სურდა მდიდარი ქალაქების დაპყრობით ან შეთანხმების შედეგად ხარკის მიღებით სიმდიდრის აკუმულირება.

ამავდროულად, ორ აზიელ მხედართმთავარს განსხვავებული გრძელვადიანი პოლიტიკურ-ეკონომიკური მიზნები გააჩნდა. ჯალალ ედ-დინის მიზანი თვითგადარჩენა იყო. ის ნაკლებად ფიქრობდა სავაჭრო გზების გაკონტროლებაზე. მის უშუალო მიზანს უსაფრთხოების უზრუნველყოფა და ანტი-მონღოლური კოალიციის შეკოწიწება იყო.

თემურ-ლენგისა და ჯალალ ედ-დინის იმპერიული პროექტები ევრაზიაში სავაჭრო-ეკონომიკური სფეროს ძირფესვიან გადახალისებას ითვალისწინებდა. თუმცა არცერთს საკმარისი ძალა არ გააჩნდა. ორივე მმართველი ერთგვარად გარშემორტყმული იყო რამდენიმე ძალით, რაც გრძელვადიანი მშვიდობის დასამყარებლად ხელისშემშლელი იყო.

საქართველოსთვის კი ის, რაც ჯალალ ედ-დინის დროს დაიწყო, თემურ-ლენგის მმართველობისას დასრულდა. ესაა საქართველოს ტერიტორიაზე ან მასზე პოლიტიკურად დამოკიდებულ ქვეყნებში გამავალი მსხვილი სავაჭრო გზების სამხრეთით გადატანა. ეს დაახლოებით ორ საუკუნოვანი პროცესი მხოლოდ XIV საუკუნის შუა ხანებში შენელდა, როდესაც ილხანთა სახელმწიფოს დაშლასა და თემურ-ლენგის გამოჩენამდე შედარებითი მშვიდობა იყო დასადგურებული.

თემურ-ლენგის ლაშქრობების შედეგებით დასრულებული სავაჭრო გზებიდან საქართველოს დისტანცირება არა მხოლოდ ეკონომიკურად წამგებიანი იყო, არამედ მან მომდევნო საუკუნეებში ქვეყნის განვითარებაზე პირდაპირი გავლენა იქონია. XV საუკუნე იყო ის პერიოდი, როდესაც მსოფლიოში ახალი სავაჭრო გზების ჩამოყალიბების გამალებული პროცესი მიმდინარეობდა. საქართველო კი ამ ეპოქას პოლიტიკურად დასუსტებული და სავაჭრო გზებიდან მეტად დაშორებული შეხვდა.

⁸¹ ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. XIII-XIV სს., გვ. 15-16.

Emil Avdaliani

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

TAMERLANE, GEORGIA AND THE SILK ROADS

Summary

Great Central Asian conqueror Tamerlane sought to achieve several goals through his brutal 8 military campaigns against Georgia in late 14th-early 15th century. The religion – spread of Islam – played an important role, as did other strategic aims such as establishing control over the Caucasus passes to deter the Holden Horde leader Tokhtamish from invading the Middle East. Indeed, if we look at his campaigns in other regions, Tamerlane’s campaigns often combined several goals: control over the trade routes, getting hold of available riches, and securing territorial expansion for greater military security. In this article, we have focused on Tamerlane’s trade and economic policy suggesting that one of the major goals of the Central Asian conqueror was to isolate Georgia from the regional trade routes the country still seemed to control.

In the Georgian historiography, Tamerlane’s expeditions against Georgia are mainly viewed through a military-political prism. Yet, by considering the invader’s campaigns against Georgia in a broader regional context, it becomes clear that Tamerlane’s goal was also driven by the need to control trade routes criss-crossing the Caucasus and the neighboring territories.

Tamerlane’s campaigns had a devastating effect on trade routes in Eurasia. After the Golden Horde lost its trade and economic potential following Tamerlane’s campaign of 1395, the major trade route shifted southward through Asia Minor and northern Iran. It was close to Georgia, but due to Georgia's weak economic position and despite the active military policy of the Georgian king, Giorgi VII, the country was unable to reap benefits from those transit routes.

But a one-sided depiction of Tamerlane’s rule would not be entirely correct. The roads and cities that fit into his imperial agenda reached a high level of economic and political development. This was the case with Tabriz, which, second to the imperial capital Samarkand, was the richest city in the

Timurid Empire. The description of the city given by the Castilian envoy Clavijo in early 15th century shows that it would not be entirely correct to portray Tamerlane solely as a destroyer of trade routes and economic prosperity.

In addition to the southern trade route around Georgia, another important route was through Derbent on the western seashore of the Caspian Sea. The main directions of the military campaigns staged by Tokhtamish indicate that the west coast of the Caspian Sea was the main transit route from the Middle East to the Eurasian steppes meaning that trade was also quite widespread.

These two trade routes were close to Georgia making it easier for Giorgi VII to mount attacks against Tamerlane's plans for building effective trade routes from Central Asia to Asia Minor. The Georgian king ventured southward on several occasions. The mentioning of merchants in the 1401 peace agreement between Giorgi and Tamerlane is also quite indicative that the Asian conqueror was worried about potential disruptions from the Georgian side to the operation of trade routes.

Despite its seeming military strength, Temurid empire was not a solid formation. Tamerlane's campaigns and the strategic position of his empire were in many ways similar to those of Jalal ad-Din, Khwarezmian prince of early 13th century. The main strategic goal of both invaders in the Middle East was to prevent the formation of an opposing military coalition. Both wanted to accumulate wealth by conquering rich cities or receiving tribute as a result of an agreement.

Yet, the two Asian rulers had different long-term political-economic goals. Jalal ad-Din's goal was self-preservation. He thought less about controlling trade routes, though there are indications in the sources that he was intent on punishing those who obstructed trade. Its immediate purpose was to ensure the security of his army and work with regional powers toward a veritable anti-Mongol coalition.

The imperial projects of Tamerlane and Jalal ad-Din produced a radical overhaul of the trade and economic patterns in Eurasia. None of the leaders, however, had enough power to secure long-term existence of their empires. Both rulers were surrounded by a number of potent powers that hindered a successful establishment of an empire in the heart of the Middle East.

For Georgia, what started during Jalal ad-Din ended with the death of Tamerlane in 1405: growing isolation of the kingdom from major trade routes and pushing them southward to the Tabriz-Trebizond line. The process continued for about two centuries and ended in Georgia's near-complete

distancing from the regional and transcontinental trade routes. This had a direct impact on the country's development in the following centuries. The 15th century was a time when the process of establishing new trade routes in the world was in full swing. Georgia, on the other hand, met this era as a politically and economically weakened state ever further removed from lucrative trade routes.